

PUHETTA TUKEVA JA KORVAAVA KOMMUNIKAATIO KEHITYSVAMMAI-
SUUDESSA

Tuula Kylävainio ja Päivi Lehtisaari

Opinnäytetyö, syksy 2010

Diakonia-ammattikorkeakoulu,

Diak Länsi, Pori

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosiaali- ja kasvatusalan

suuntautumisvaihtoehto

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Kylävainio, Tuula & Lehtisaari, Päivi. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio kehitysvammaisuudessa. Pori, syksy 2010, 61 s, 3 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak, Länsi, Pori. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosiaali- ja kasvatustieteiden suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten kehitysvammainen henkilö, jolla on puhevamma, hyötyy puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikaatiosta päivätoiminnassa. Puhe on ihmisen ensisijainen kommunikointikeino. Puhetta voidaan vahvistaa monin ei-kielellisin tavoin. Joillakin henkilöillä puhe voi jäädä vallan kehittymättä tai puheen voi menettää kokonaan tai osittain. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio eli AAC (Augmentative and Alternative Communication) voidaan ottaa silloin avuksi.

Tutkimme opinnäytetyössämme, miten kehitysvammaisen henkilön kommunikaatiomahdollisuuksia voidaan parantaa päivätoiminnassa. Ystävien olemassa olo ja hyväksytyksi tuleminen on vaikeaa puhevammaisella ihmisellä, varsinkin jos hän on kehitysvammainen. Ystävät ovat samalla työtovereita ja heilläkin on usein vaikeuksia kommunikoinnissa. Yhteinen puhetta korvaava ja tukeva kommunikaatio on välttämätön kehitysvammaisten päivätoiminnassa, jotta asiakkaiden välillä syntyisi vuorovaikutusta. Tutkimus tehtiin havainnoimalla case-Tapania hänen päivätoiminnassaan. Päivätoimintaan tuotettiin Boardmaker-ohjelman avulla paljon uutta kuvakommunikaatiomateriaalia, minkä todettiin auttavan häntä ja muita työtovereita arjen vuorovaikutustilanteissa.

Asiasanat: puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, vuorovaikutus, kommunikaatio, picto-kuvat, kuvakommunikaatio, kehitysvammaisuus, päivä- ja työtoiminta, AAC-menetelmä

ABSTRACT

Kylävainio Tuula and Lehtisaari Päivi. Augmentative and Alternative Communication in mental deficiency. 61p., 3 appendices Language: Finnish. Pori, autumn 2010

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services

The aim of the thesis was to find out, how a mentally retarded person, who has speech disability, benefits from the support of speech and the replacement of communication in day activities centres. Speech is a human's primary means of communication. Speech can be adopted in many nonverbal ways. Some people may never develop the ability to speak or they can lose it totally or partially. Augmentative and alternative communication i.e. AAC can be helpful then.

The research found out, how to improve a mentally retarded person's communication possibilities in day activities centres. Having friends and being accepted are difficult for a person who has disability in speech, especially if he is mentally retarded. At the same time the friends are colleagues and they also often have difficulties in communication. Common augmentative and alternative communication is essential for a mentally retarded person's daily activities, so there would be interaction between customers. Research was carried out by observing Tapani, the case in his daily activities. The Boardmaker program was able to create a lot of new material for picture communication in his daily activities. That was found to help him and other workmates in the everyday interactions.

Keywords: augmentative and alternative communication (AAC), AAC method, interaction, communication, picto-pictures, picture communication, mental retardation, day and work activities

Sisältö	
ABSTRACT	3
JOHDANTO	5
1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYS	8
2 TUTKIMUSYMPÄRISTÖ, AINEISTON KERUU- JA ANALYYSIMENETELMÄT.....	10
3 MITÄ KOMMUNIKOINTI ON.....	12
3.1 Kommunikoinnin sisältö ja muoto	13
3.2 Kommunikoinnin käyttö ja tarkoitus	15
3.3 Kommunikointitapojen arviointi ja valinta	17
4 KEHITYSVAMMAISUUS	19
4.1 Kehitysvammaisen kommunikointi.....	20
4.2 Downin syndrooma.....	23
4.3 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio.....	25
4.4 Boardmaker-ohjelma	26
5 CASE TAPANI.....	28
5.1 Toimintakyvyn arviointi- ja hoitoisuusluokitus, INCH-arviointi ja puheterapeutin lausunto	31
5.2 Kommunikaatioympäristön rakentaminen ja kansion kokoaminen	34
5.3 Kansion käyttö ja sen opetteleminen	36
5.4 Toiminnan havainnointi	39
6 KOMMUNIKOINNIN KOLME TOIMINNALLISTA PÄÄRYHMÄÄ	41
6.1 Ilmaisukieliryhmä.....	41
6.2 Tukikieliryhmä	42
6.3 Korvaavan kielen ryhmä.....	44
7 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	45
8 POHDINTA	48
LÄHTEET	50
LIITE 1 LUPA-ANOMUS	53
LIITE 2 TOIMINTAKYVYN ARVIOINTI JA HOITOISUUSLUOKITUS.....	54
LIITE 3 INCH-ARVIOINTI	59

JOHDANTO

Opinnäytetyömme idea lähti omalta työpaikaltamme. Työskentelemme aikuisten kehitysvammaisten parissa. Monella heistä on puhevamma. Mielestämme jokaisella ihmisellä on oikeus kommunikointiin. Kun kommunikointi toimii, ihmisellä on mahdollisuus tehdä itsensä ymmärretyksi. Vuorovaikutus ja kommunikointi kuuluvat osana ihmisoikeuksiimme ja ovat siksi loukkaamattomia.

Opinnäytetyössä tutkimme ja havainnoimme, miten puhevammaisen henkilön kommunikaatiota voidaan parantaa hänen päivätoiminnassaan. Esimerkkinä meillä on henkilö, jolla on Downin syndrooma. Hän on saanut Tikoteekin kautta tietokoneohjelman, josta toivotaan olevan hänelle hyötyä. Työn edetessä seuraamme miehen toimintaa. Tuleeko apua ja muutosta hänen toimintaansa? Kehitysvammaisilla kaikki edistys on hidasta ja suuria muutoksia ei voida nähdä nopeasti. Kehitysvammaisten kohdalla on otettava huomioon, että kehitys on viivästynyt kauttaaltaan.

Toivomme, että opinnäytetyömme esimerkkihenkilö hyötyisi päivittäisissä toiminnoissaan puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista (AAC = augmentative and alternative communication). Uskomme, että erilaisia kommunikaatiokeinoja etsimällä voidaan löytää keinoja, jotka täydentävät, tukevat ja korvaavat puhetta hänen kohdallaan. Korvaavia keinoja voi olla eleet, viittomat ja kuvat. Kommunikoinnin apuvälineiden avulla puhevammaisen henkilön ilmaisumahdollisuudet paranevat.

Kaikki kansalaiset eivät voi osallistua ja toimia täysimääräisesti. Esteettömyys vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja toimintaan. Kun asioiden tekeminen tehdään mahdolliseksi, se aktivoi ihmisiä osallistumaan enemmän. Mahdoton teh

dään mahdolliseksi. Monesti esteettömyys nähdään kustannuksia tuovana asiana. Vuosien työkokemuksella voimme todeta, että kehitysvammaisille ei aina riitä pelkästään perusratkaisut ongelmatilanteissa. Ongelmia joudutaan usein ratkaisemaan ja räätälöimään yksilöllisesti. Henkilökohtaisen avun tarve olisi monilla kehitysvammaisilla välttämätön, mutta avun tarve ja palvelut eivät aina kohtaa. Apuvälineillä voidaan elämää helpottaa, mutta apuväline ei itsessään poista ongelmaa tai vaivaa vammaisilla.

Jotta ihminen tulisi huomioonotetuksi ja ymmärretyksi hänen tulisi pystyä kommunikoimaan edes jollakin tasolla. Useilla kehitysvammaisilla on ongelmia itsensä ilmaisussa. Kuitenkin puhuminen tai yleensä kommunikoiminen on miltei välttämätöntä jokaiselle ihmiselle. Puheen avulla tapahtuva kommunikointi on niin luonnollista, että harvoin sellainen, jolla ei ole puheongelmia tulee edes ajatelleeksi sitä. Niille henkilöille joilla on ongelmia puheessa, esimerkiksi puhe ei ole ymmärrettävää, miellyttävältä kuulostavaa ja sujuvaa puhumisesta voi tulla todellinen kärsimys. Ihmisen elämä on jatkuvaa tietojen vastaanottamista, välittämistä, ymmärtämistä ja ymmärretyksi tulemista. Ihmisellä on tarve sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kommunikaatio sitoo ihmiset tiettyyn kulttuuriyhteisöön. Ihmiset, jotka eivät kykene kommunikoimaan voivat olla heikosti sidoksissa kulttuuriin ja joutuvat olemaan yhteisönsä ulkojäseniä.

Opinnäytetyössämme tutkimme ja havainnoimme AAC- kommunikaatiomahdollisuuksia ja sitä, miten kehitysvammaisella henkilöllä on mahdollisuus näitä palveluita saada? Työmme teoriaosuuteen sisältyy perustietoa kommunikaatiosta ja vuorovaikutuksesta. Peruskäsitteistöä myös kehitysvammaisuudesta ja sen vaikutuksesta kommunikaatioon liitetään työhön. Lisäksi tarkastellaan myös kommunikaation tukemista. Tutkimme tapausesimerkkinä 44-vuotiasta Tapania.

Opinnäytetyömme koostuu osittain teoreettisesta viitekehystä ja kuvakommunikaatiokansion rakentamisesta ja käyttöönotosta kehitysvammaiselle miehelle. Teoreettisessa osassa puhutaan kommunikaatiosta ja sen eri muodoista. Puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikaatiosta on myös teoreettista näkökulmaa. Opinnäytetyömme toinen osa koostuu käytännön työssä tekemistämme asiaan liittyvistä havainnoista. Lisäksi hyödynnämme omaa ammattitaitoamme ja kokemustamme.

Opinnäytetyömme on niin sanottu toiminnallinen opinnäytetyö. Ammatillisessa kentässä toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on käytännön työn ohjeistaminen, opastaminen, toiminnan järjestäminen tai järjeistäminen. (Vilka, Airaksinen 2004, 9.)

1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYS

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä mahdollisuuksia puhevammaisella ihmisellä on saavuttaa tasavertaisuutta. Puhevammaisen on tasa-arvoinen ihminen ja hänellä on itsemääräämisoikeus. Mahdollisuus osallisuuteen kotona ja kodin ulkopuolella helpottuu, jos ihminen pystyy kommunikoimaan ja ilmaisemaan itseään. Tutkimuksen apuna olemme käyttäneet kahta menetelmää. INCH-arviointikaavaketta (Interaction Checklist for Augmentative Communication), joka on vuorovaikutuksen arviointimenetelmä puhetta tukevaan kommunikaatioon ja toimintakyvyn arviointikaavaketta, joka kertoo henkilön toimintakyvyn. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten Tapanin kaltaisten ihmisten tasavertaisuutta voidaan lisätä työpaikalla.

Puhevammaista tulee rohkaista kommunikoimaan kaikilla hänelle mahdollisilla keinoilla. Tikoteekki on tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus, mistä puhevammaisen henkilö tai hänen omaisensa saa apua ja tietoa. Sen tarkoitus on edistää puhevammaisten ihmisten kommunikointia ja vammaisten ihmisten tietotekniikan käyttöä. Tikoteekki toimii alansa kehittämiskeskuksena ja tuottaa palveluita ympäri Suomen. Tikoteekki kokoaa ja välittää tietoa puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista (AAC = augmentative and alternative communication) sekä alan uusimmista tietoteknisistä mahdollisuuksista. Tikoteekin kautta voivat saada apua sellaiset henkilöt, joilla on vaikeuksia ilmaista itseään puheen avulla, ymmärtää puhetta tai jolta puuttuu keino olla vuorovaikutuksessa. Tikoteekki on nyt tullut myös Satakunnan alueelle Harjavaltaan. Se toimii tällä hetkellä puolipäiväisesti ja käytön mahdollisuudet ovat myös tämän alueen väestölle parantuneet. (Tikoteekki-verkosto i.a.)

Työn alkuvaiheessa olimme tutustumassa Satakunnan Tikoteekkiin. Olimme anoneet Tapanille Tikoteekin kautta Boardmaker-ohjelmaa jo aikaisemmin ja se oli myönnetty hänelle. Tikoteekkiin ja sen apuvälineitä saadakseen tarvitaan lähete, jonka tekee joko lääkäri tai asiakkaan kuntoutusasioista vastaavan kuntoutusryhmän päätöksellä sen jäsenenä toimiva erityistyöntekijä, esimerkiksi puheterapeutti. Meidän tapausesimerkkimme lausunnon antoi puheterapeutti. Kuka tahansa apuvälinetarpeen havaitseva henkilö voi tehdä aloitteen lähetteen tekemiseksi. Tikoteekkikäynnit eivät maksa asiakkaalle mitään. Tikoteekki laskee asiakkaan kotikuntaa apuvälinekeskuksen käyntihinnaston mukaan sekä apuvälineistä kunnan sopimusten mukaisesti. (Tikoteekkiverkosto i.a.) Tutkimuksemme tavoitteena oli myös selvittää, miten apuvälineiden saaminen on mahdollista.

Tutkimuskysymyksemme selkiytyi käytännön työn ja havainnoinnin edetessä päivätoiminnassa. Tuntui hyödylliseltä ja tarpeelliselta etsiä keinoja, miten Tapanin kaltaisten henkilöiden kommunikaatiota voidaan parantaa heidän päivätoiminnassaan.

2 TUTKIMUSYMPÄRISTÖ, AINEISTON KERUU- JA ANALYYSIMENETELMÄT

Tutkimuksen kohteena oli kehitysvammaisen henkilö, joka tarvitsee puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota sosiaalisessa kanssakäymisessään. Hän työskentelee kehitysvammaisten päivätoimintakeskuksessa. Työn esimerkkihenkilö oli Tapani 44 vuotta. Tapanista tehtiin arkihavaintoja hänen työpäivänsä aikana. Seurasimme työssä hänen kommunikaationsa kehittymistä uuden tietokoneohjelman myötä. Se parantaa hänen mahdollisuuksiaan kommunikoida monipuolisemmin ja valintoja tehden. Tietoa kerättiin kirjoista, Internetistä (Papunet), Tikoteekistä, puheterapeuteilta, puhevammaisten tulkilta ja hyödynsimme omat ammatilliset tietomme vuosien varrelta. Kävimme puhevammaisten tulkin kanssa tutustumassa Harjavallan Tikoteekkiin. Näimme erilaisia apuvälineitä ja saimme mukaamme Tapanille myönnetyn Boardmaker-ohjelman.

Arkihavainnot tehdään Tapanin työpaikalla. Toimintaa on havainnoitu ja mahdolliset muutokset on huomioitu. Yhteenveto on tehty opinnäytetyöhön. Toimintakeskuksen ympäristö on pyritty tekemään puhetta tukevaksi. Viikko-ohjelma on kuvitettu infotauluun, Tapanin työkavereina on viittomakieltä käyttäviä henkilöitä ja Tapanin työvaiheita on kuvitettuna. Tapani saattaa innostua kovasti jostain uudesta ja hauskasta asiasta. Hyvä esimerkki oli, kun viittomakielen opiskelija toi mukanaan aikuisen ihmisen kokoisen ”mummon”, joka viittoi. Ideana oli, että viittova ihminen oli mummon takana ja viittoi mummon käsillä. Tapanin mielestä tämä oli valtavan hauskaa. Tapanilla on hyvä huumorintaju. Huumorin avulla moni asia sujuu parhaiten.

Puhevammaisuudesta, kommunikaation vaikeuksista, vuorovaikutuksesta, puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä on tehty opinnäytteitä aikaisemminkin. Useissa töissä kohteena ovat vanhempien ja lasten väliset vuorovaikutukset. Diakonia-ammattikorkeakoulussa Helsingissä Jenni Laine on tutkinut bliss-kommunikointia käyttäviä päivätoiminnassa olevia kehitysvammaisia. Korvaavan kommunikaation löytyminen on tutkimuksessa todettu olevan eduksi kehitysvammaisille. (Laine, 2000.)

Päiväkodissa käytettäviä puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja tutki Laura Kotikangas työssään keväällä 2008. Tutkimuksen mukaan tutkimuksessa mukana olleessa päiväkodissa käytettiin puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota kaikilla lapsilla. Erityisesti niitä käytettiin maahanmuuttajalapsilla ja lapsilla, joilla oli kielenkehityksen häiriöitä. Yleisimmin käytössä olivat erilaiset kuvat. Käyttö koettiin joskus työläältä. Aikuisen ja lapsen välistä ymmärrystä yritettiin parantaa kuvakommunikaation avulla. (Kotikangas, 2008.)

Kaisa Helminen ja Helmi Pennanen kokosivat opinnäytetyönään kommunikatiokansion pienelle Down-pojalle. Työ tehtiin asiakasperheen toiveesta ja verkostotapaamisia oli useita työn edetessä. Työn tavoitteena oli perehtyä puhevammaisen kommunikaatioon ja vuorovaikutuksen ongelmallisuuteen. Kansion lisäksi työssä tuotettiin käyttöohjeet. (Helminen, Pennanen 2007.)

3 MITÄ KOMMUNIKOINTI ON

Sosiaalinen kanssakäyminen on viestintää. Muiden ihmisten kanssa vuorovai-
kutustilanteessa on sanallista, sanatonta, verbaalista tai nonverbaalista viestin-
tää kuten esimerkiksi ilmeet, eleet, kehon asennot, etäisyys tai läheisyys ja kat-
se. Ihmisen olisi kyettävä antamaan muille itsestään tietoja ja vastavuoroisesti
myös vastaanottaa tietoja. Pääasiassa tarkoituksellinen viestintä on verbaalista.
Verbaalinen kommunikointi on viestinnän ydintä. Muiden ihmisten puheista ha-
vaitaan ja valikoidaan informaatiota. Informaatiota tulkitaan kukin tavallaan. Jos
puhujaa osaa kommunikoida selkeästi, se ei jätä kuulijalle paljoa tulkinnanvaraa.
(Laine 2005, 82–83.) Jos jommallakummalla on ongelmia viestin lähettämisessä
tai vastaanottamisessa joudutaan turvautumaan vaihtoehtoiseen kommunikoin-
tiin. (Huuhtanen 2005, 13.)

Jos puheen ymmärtäminen ja tuottaminen on vaikeaa, puheen rinnalla voidaan
käyttää näköön ja tuntoon kohdistuvia kommunikoinnin keinoja. Esineet, viitto-
mat ja kuvat ovat esimerkki tällaisista. Jotta merkkejä tai kuvia voitaisiin käyttää,
on perustana oltava, että käyttäjä ymmärtää asian tai esineen ja sitä esittävän
kuvan tai merkin yhteyden. Merkin tarkoitus on sovittava keskustelukumppanien
kanssa erikseen. Esimerkiksi juomalasin kuva tarkoittaa janoa. Kuvaa voidaan
käyttää samoin kuin sanojakin. Kuvien kanssa voidaan keskustella ja pyytää
asioita. Kun osaa ja voi käyttää kuvia, voi puhumatonkin ihminen valita, kieltäy-
tyä, vastustaa, kehottaa, käskää, kysyä ja ihmetellä. Tunteensa pystyy myös
ilmaisemaan kuvien avulla. Kuvilla voi olla eri ihmisille eri tarkoitus. Joillekin ku-
vat voivat olla ilmaisun väline, toiselle kuvat voivat olla ymmärtämisen tukena ja
joku voi käyttää kuvia selvittääkseen päivittäisistä tapahtumista tai löytääkseen
johonkin tiettyyn paikkaan. (Kuvat kommunikoinnissa 2009, 2-3.)

Pienet lapset kommunikoivat jo aiemmin kuin oppivat puhumaan. Kommunikoin-
tikyky kehittyi ihmisellä jo aiemmin kuin kielellinen kyky. Ihminen osaa ja voi

kommunikoida hyvinkin ilman puhetta. Kielellisen kommunikaation tasolla ihmiseltä vaaditaan tiettyjä kognitiivisia taitoja. Kyetäkseen kielelliseen kommunikaatioon ihmisellä pitää olla jäsenyntyneitä havaintoja, muistia ja loogista päättelykykyä. Jos on ongelmia viestin lähettämässä tai vastaanottamisessa, joudutaan turvautumaan vaihtoehtoiseen kommunikointiin. (Huuhtanen 2005, 13.)

Kyvttömyys kommunikoida tehokkaasti kielen välityksellä liittyy kielellisiin häiriöihin. Arvioidaan, että Suomessa on noin 20 000 henkilöä, jotka eivät pysty käyttämään puhetta toimivana ilmaisukeinona. Jos henkilöllä on kielellisiä häiriöitä, voi hänellä usein ilmetä myös sosiaalisia ja emotionaalisia ongelmia. Häiriöt voivat ilmetä esimerkiksi levottomuutena, impulsiivisuutena ja puhekontaktien välttelynä. (Malm, Matero, Repo, Talvela 2004, 130.)

3.1 Kommunikoinnin sisältö ja muoto

Kommunikointi on viestejä, joita lähetetään ja vastaanotetaan. Sisältö on riippuvainen keskustelukumppanien kokemus- ja käsitemaailmasta. Jollei ihmisellä ole kokemuksia, ei hänellä voi olla juuri sanottavaakaan. Käsitemaailman laajentamiseen tarvitaan sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Elämä ei voi olla pelkästään ”pumpulista”. Kokemuksia pitää saada myös ”karheammista” asioista. Ihminen voi koko ajan oppia uusia käsitteitä, ja vanhat saattavat saada uuden sisällön. Käsitteiden sisällöt voivat olla eri ihmisille merkitykseltään erilaiset. Samalla sanalla voi olla eri merkityksiä. Käsitteiden sisältöjen erilaisuudet voivat aiheuttaa joskus väärinkäsityksiä. (Huuhtanen 2005, 14.)

Puhuminen on ihmisille tyypillisin kommunikoinnin muoto. Puheilmaisuus voi erilaisista syistä olla puutteellista tai puuttua kokonaan. Puhe voi olla poissa väliai-

kaisesti tai kokonaan. Viestien välittämiseen voidaan puheen puuttuessa löytää ratkaisu puhetta tukevien tai korvaavien kommunikaatiomenetelmien avulla. Lisämenetelmiä kommunikaation parantamiseksi antavat esimerkiksi tukiviittomat ja kuvat. Lisäksi kommunikaation oheiskeinoja ovat katse, katsekontakti, kehon asennot, ilmeet eleet ja äännähdykset. (Huuhtanen 2005, 14.)

Kommunikoinnin muotoja voidaan jakaa erillisiin osiin. Puhutaan esimerkiksi avusteisesta kommunikoinnista, johon kuuluvat kaikki sellaiset kommunikoinnin muodot, joissa kielellinen ilmaus on fyysisesti olemassa käyttäjistä erillään. Graafiset kommunikointikeinot sekä niissä käytetyt lukuisat apuvälineet kuuluvat tähän ryhmään. Samoin esineiden käyttö signaalimerkkeinä sekä kosketeltavat merkit kuuluvat avusteiseen kommunikointiin. Ei-avusteisessa kommunikoinnissa käyttäjä tuottaa kielelliset ilmaisut itse. Ele- ja viittomakommunikointi ovat hyviä esimerkkejä ei-avusteisesta kommunikoinnista. Ihmisten luonnolliset reaktiot, toimintosarjat ja signaalit ovat tyypillisiä muotoja esikielellisellä tasolla. Kehon kielen ilmaukset, äänen sävyt, voimakkuus ja rytmi ovat ilman symboleja ilmaistuja viestejä. Nauru, itku ja haukotus ovat usein tiedostamattomia. Viestin merkitys voidaan ymmärtää tilanneyhteyden avulla (tilannesignaali). (Huuhtanen 2005,15.)

Kun siirrytään kielelliselle tasolle, pitää oivaltaa esineillä ja asioilla olevat merkit. Hallittu kieli sisältää symbolit ja symbolijärjestelmät, yksittäiset sanat, viittomat ja kuvat. Erilaiset kuvastot, kuten Piktogrammit ja PCS-kuvat, piirroksiset ja valokuvat voivat vaatia jo laajempaa ymmärrystä ja taitoa asioista. Viittomakieli ja muita kieliopittomia menetelmiä kuuluu tähän kommunikointimuotojen ryhmään. Kielellisen kommunikoinnin ja puheen tasoon kuuluu kieliopillisesti hallittu kieli. Puhutut kielet, viittomakielet, Blisskieli ja kirjoitus vaativat käyttäjältä jo enemmän harjaannusta. Kielioppi jo sinänsä tuo haastetta. (Huuhtanen 2005, 15–16.) Kaikilla edellä mainituilla ilmaisun tasoilla on mahdollisuus saada viesti ymmärretyksi. Selkeintä ja helpointa asia on ilmaista, jos hallitsee puhekielen. Useiden

tasojen hallinta ja ymmärtäminen on eduksi, jotta pystyisi paremmin ja laajemmin ymmärtämään lähellä olevia ihmisiä.

Jos sinulla on sukka rutussa ja siitä syystä ikävä olo, voit itkeä, jolloin saat huomiota, mutta voi kestää loputtoman kauan ennen kuin kukaan keksii itkusi syytä. Voit osoittaa kenkää ja inistä ja näyttää surkealta, jolloin joku vain löysää vähän kengännauhoja ja sanoo ”ei mitään hätää, olepa nyt kiltisti”. Varmimmin pääset kuitenkin epämukavasta olostasi, jos voit sanoa ”sukka on rutussa ja painaa”.

(Huuhtanen 2005, 16).

3.2 Kommunikoinnin käyttö ja tarkoitus

Kun kokemusmaailma kasvaa, voidaan oppia kommunikoinnin johtavan johonkin tulokseen. Motivaatio kommunikointiin kasvaa, kun käyttäjä huomaa sen johtavan johonkin mahdollisesti positiiviseen reaktioon tai toimintaan. Esimerkiksi sanottuaan sanan ”kahvi”, voi olla, että edessäni on kohta kupillinen kahvia. Kommunikoinnin päämäärän saavuttamisessa on aina enemmän mahdollisuuksia, mitä useimpia kommunikoinnin tasoja henkilö hallitsee. (Huuhtanen 2005, 17.)

Vuorovaikutuksen tavoitteet voidaan jakaa kolmeen ryhmään: ohjaavaan vuorovaikutukseen, yhteyttä luovaan vuorovaikutukseen ja suuntaavaan vuorovaikutukseen. Ohjaavan vuorovaikutuksen avulla yritetään päästä suoraan päämäärään toisen henkilön avulla. Ohjaava vuorovaikutus on yksioikoista ja vähemmän sosiaalista. ”Tee sitä” tai ”tuo tätä” ovat hyvinkin yksisuuntaista kommunikointia. Saattaa silti olla, että olemme tyytyväisiä, jos vastapuoli tekee haluamallamme tavalla. Yhteyttä luovaa vuorovaikutusta voidaan sanoa olevan

toisilleen hymyilevien ihmisten välillä. Jos pikkulapsi tulee syliin ja sanoo nimensä, voidaan hänen katsoa olevan aktiivinen ja pyrkivän kontaktiin toisten ihmisten kanssa. Hienosyisin ja rakentavin yhteisen työskentelyn tapa on suuntaava vuotovaikutus. Keskustelijat suuntaavat yhdessä huomionsa tiettyyn jaettuun kohteeseen. Kiinnostuksen ylläpitäminen on myös tärkeää. Siksi on tärkeää seurata toisen reaktioita jatkuvasti. Ympäristön tulisi tarpeen tullen kannustaa ja tukea kommunikatiivista käyttäytymistä. Puhevammaisellekin ihmiselle tulisi luoda mahdollisuus tyydyttää kommunikointitarpeensa oli hänen ilmaisun tasonsa minkälainen tahansa. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointikeinot voivat olla isona apuna tässä asiassa. Puhevammaisen kanssa olevilla ihmisillä on iso merkitys. Ympäristö voi toiminnallaan edistää tai latistaa puhevammaisen motivaation kommunikaatioon. Puhevammaisen kanssa on jaksettava olla kärsivällinen ja jaksettava odottaa vastauksia tai pieniäkin merkkejä. (Huuhtanen 2005, 18.)

AAC-menetelmän käyttö ja käyttöönotto voi alussa olla hankalaa. Menetelmät voivat olla tuntemattomia ja etäisiä. Niiden käytön voidaan myös pelätä leimaavan ihmistä. Käyttö vaatii myös kärsivällisyyttä ja keskittymistä. Ensiarvoisen tärkeää on ympäristön tuki ja positiivinen asenne. Tuki ja ohjaus ovat tarpeen AAC-menetelmää käyttävälle ja myös hänen läheisilleen. Läheisten tulee olla mukana valitsemassa menetelmää ja myös sen toteuttamisessa ja seurannassa. Tällöin menetelmän käyttämisestä voi tulla yhteinen, mielekäs ja tärkeä asia. (Malm ym. 2004,144.)

AAC- menetelmien tukena käytetään myös luonnollisia menetelmiä. Puheet, eleet ja ilmeet voidaan yhdistää mukaan. Myös eri menetelmiä voidaan joustavasti yhdistellä ja soveltaa. Ihminen, jolta on puuttunut ilmaisukeino, on saattanut sopeutua tilanteeseensa niin hyvin, ettei hän ole edes halukas sitä muuttamaan. Puhevammaisen yritetään saada motivoitua näkemään kommunikaation tuomat erot. Kehittyvä kommunikaatio saattaa muuttaa käyttäjää huomattavasti.

Vaihtoehtoisen kommunikaatiotavan käytön ei pidä olla pakonomaista vaan menetelmän käyttö pitää perustua vapaaehtoisuuteen. (Malm ym. 2004, 144.)

3.3 Kommunikointitapojen arviointi ja valinta

Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja on nykyisin tosi paljon tarjolla. Menetelmiä voi myös yhdistellä ja soveltaa kunkin menetelmiä tarvitsevan henkilön tarpeiden mukaan. Oikean menetelmän valinta voi olla aikaa vievää. Valinnassa mukana on usein käyttäjä, lähiympäristöä ja asiantuntijoita. (Huuh-tanen 2005, 19–20.)

AAC-menetelmien valinta pitää tehdä sitä tarvitsevan ihmisen yksilöllisten kykyjen, tarpeiden ja toiveiden mukaan. Käyttäjän kyvyt ja tarpeet voidaan arvioida sekä havainnoimalla että käyttämällä apuna erilaisia arviointimenetelmiä. Havainnoiteja tehdessä on tärkeää, että havainnoijalla on tietoa normaalista kiel-
len kehityksestä. Havainnoitava on myös tunnettava hyvin. Mitä paremmin ha-
vainnoija tuntee havainnoitavansa, sitä helpompaa on arvioida pienetkin sävy-
erot havainnoitavansa kommunikoinnissa. (Malm ym. 2004,142.)

Kommunikoinnin apuvälineet ovat yksi osa lääkinällistä kuntoutusta. Apuvä-
linepalveluihin kuuluvat muun muassa apuvälinetarpeen määrittely, välineiden
sovitus, luovutus omaksi tai käytettäväksi, käytön opetus ja seuranta sekä väli-
neiden huolto. Ensisijassa kunnilla on vastuu apuvälineiden järjestämisestä. Se
on osa perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon lääkinällistä kuntoutus-
ta. Maksuttomia ovat kansanterveyslakiin ja erikoissairaanhoidon lakiin perustuvat
apuvälineet sekä niiden sovitus, tarpeellinen uusiminen ja huolto paitsi silloin,

kun apuvälineen tarve aiheutuu tapaturmavakuutuslain, liikennevakuutuslain tai potilasvahinkolain mukaan korvattavasta vahingosta tai ammattitaudista. (Tikoteekki i.a.)

Apuvälinepalveluja ohjaavat lait ovat kansanterveyslaki, erikoissairaanhoidolaki, asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta ja laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista. Kommunikoinnin apuvälinearviointeja tekevät puheterapeutit yhdessä muiden asiantuntijoiden kanssa. Vaativimmat arvioinnit tehdään keskussairaaloiden apuvälineyksiköissä, tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekeissa tai vastaavia palveluja tuottavissa yksiköissä. (Tikoteekki i.a.)

Kommunikaatio on laaja tapahtumakenttä ja sen merkityksestä kehitysvammaisille on ollut paljon keskustelua. Puutteellinen kommunikaatiokyky aiheuttaa häiriöitä oppimisessa, sosiaalisessa elämässä, itsenäistymisessä, tunne-elämän tasapainottumisessa ja monessa muussa jokapäiväisessä tapahtumassa.

4 KEHITYSVAMMAISUUS

Kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tämänhetkisen toimintakyvyn huomattavaa rajoitusta. Ominaista on keskimääräistä heikompi älyllinen toimintakyky, johon liittyy rajoituksia kahdessa tai useammassa adaptiivisten taitojen osa-alueissa. Rajoituksia voi olla esimerkiksi kommunikaatiossa, itsestään huolehtimisessa, sosiaalisissa taidoissa, itsehallinnassa, terveydessä tai oppimiskyvyssä. Kehitysvammaisuus todetaan yleensä ennen 18 vuoden ikää. Leimaavasta määrittelystä on pyritty pääsemään eroon ja on alettu luoda käsitteistöä ja järjestelmää, jossa asia tuodaan julki henkilön kuntoutuksen, opetuksen ja muun tuen tarpeena. (Ikonen 1998, 85.)

Kehitysvammaisuuden määrittely ei ole helppoa. Maailman terveysjärjestö WHO on luokitellut kehitysvammaisuuden älykkyystesteillä saatavan älykkyysosamäärän (ÄO) mukaan neljään ryhmään. Lievästi kehitysvammaisen ÄO on noin 50–70, keskiasteisesti kehitysvammaisen ÄO on noin 35–49, vaikeasti kehitysvammaisen ÄO noin 20–32 ja syvästi kehitysvammaisilla älykkyysosamäärän on luokiteltu olevan alle 20. Näiden lisäksi käytetään myös luokkaa tarkemmin määrittelemätön (NUD= non ultra descripta) kehitysvammaisuus. Kehitysvammaisuuden yhteydessä puhutaan myös heikkolahjaisista, joiden testeillä mitattu älykkyysosamäärä on 71–85. Heitä ei virallisesti nimitetä kehitysvammaisiksi, mutta usein he käyttävät kehitysvammalain määrittelemiä erityishuollon palveluja ainakin jossain vaiheessa elämänsä. (Launonen, Korpi-jaakko-Huuhka 2006, 145.)

Edellä mainittuja kehitysvammaisuuden määrittelyjä älykkyysosamäärän mukaan on paljon kritisoitu eri puolilla maailmaa. Älykkyysosamäärän lukemaa tär-

keämpänä on pidetty yksilöllisten taitojen monipuolista ja toiminnallista arviointia. Tärkeämpää on tietää, mitä henkilö osaa ja mitkä ovat hänen toimivat vahvat alueensa. Samoin tärkeää on tietää kehityksen haitat tai esteet. Keskeistä toiminnallisissa kuvauksissa on tuen tarpeen arviointi. Kehitysvammaiselle pyritään löytämään parhaalla mahdollisella tavalla yksilön kehitystä ja hänen yhteisöllistä integroitumistaan edistävät tukitoimet. (Launonen, Korpijaakko-Huuhka 2006, 144–145.)

Kehitysvammaisen ihmisen pitäisi kokea olevansa ihminen siinä, kuten kuka tahansa. Kehitysvammaisella on oma ihmisarvonsa, tietonsa ja taitonsa. Vähäisetkin voimavarat ja taidot voidaan sijoittaa käyttöön. Rikkautta on toimia ja elää yhdessä. Toisiltamme voimme oppia ihmisarvostusta, avoimuutta, sitkeyttä, vastuunottamista, omien kykyjen löytämistä, luovuutta, asenteita, tietoja ja taitoja. Monia elämään liittyviä asioita voimme oppia toinen toisiltamme. Voimme auttaa ja tukea toinen toisiamme. (Ikonen 1998, 13.)

4.1 Kehitysvammaisen kommunikointi

Suurella osalla kehitysvammaisista on erityisiä kuntoutusta vaativia kielen ja kommunikoinnin vaikeuksia. Voidaan puhua kommunikointivammaisuudesta. Kehitysvammaisella ihmisellä on vaikeuksia vastaanottaa ja jäsentää ympäristönsä tarjoamaa informaatiota samoin kuin muut. Ympäristön ihmiset eivät aina osaa muokata omaa ilmaisuaan sillä tavalla, että kehitysvammaisen sitä ymmärtäisi. Ympäristön ihmiset eivät myös osaa tulkita kehitysvammaisen ihmisen varhaisten keinojen alueella olevaa ilmaisua. (Launonen, Korpijaakko-Huuhka 2006, 144.)

Kehitysvammaisilla vaikeudet ovat usein ymmärtämisessä ja itsensä ilmaisussa. Vuorovaikutuskyky ja henkilön kognitiivinen kapasiteetti säätelevät keskeisesti kielen oppimista ja käyttöä. Asioiden jäsentämisessä voi olla vaikeuksia, asioita voi olla vaikea painaa mieleen, asioiden käsittely on hankalaa samoin sisäisen kielen rakentuminen ja kielellinen ajattelukyky on vaillinaista. (Malm ym. 2004, 192–193.)

Kun tarkastellaan kielen kehitystä, voidaan sitä tehdä biologiselta, kognitiiviselta ja sosiaaliselta kannalta. Nämä kaikki osiot vaikuttavat kielen ja kommunikoinnin kehitysedellytyksiin. Kehitysvammaisilla on näillä kaikilla osa-alueilla muita enemmän riskejä. Kehitysvammaisuus on jo itsessään biologispohjainen poikkeavuus. Se ilmenee ennen kaikkea kognitiivisten toimintojen heikkoutena ja voi aiheuttaa ihmisten kanssa toimiessa tavanomaisuudesta poikkeavia reaktioita. (Launonen, Korpjaakko-Huuhka 2006, 151.)

Kommunikointikyky voi vaihdella vamma-asteen mukaan. Syvästi kehitysvammaisilla ilmaisukeinona voi olla pelkkä ääntely, katse, rentous tai jännittyneisyys. Vaikeasti kehitysvammaiset voivat oppia jäsentämään tuttuja arkitilanteita, tapahtumisen järjestystä ja syysuhteita. He voivat ymmärtää yksinkertaista, tuttuun tilanteeseen liittyvää puhetta. He voivat oppia ilmaisemaan itseään jonkin verran, mutta puhe on yleensä epäselvää ja vaikeasti ymmärrettävää. AAC-menettelmillä voi auttaa vaikeastikin kehitysvammaista osallistumaan jonkinasteiseen kommunikointiin. Esimerkiksi yksinkertaisilla kuvilla voi asioita tuoda julki jollakin tasolla. (Malm ym. 2004, 193.)

Keskiasteisesti kehitysvammaiset ihmiset kykenevät toimimaan vastavuoroisesti ja tekemään itse aloitteita. Tutuissa tilanteissa käytettyä puhetta he ymmärtävät hyvin, ja monet heistä voivat oppia lukemaan ja kirjoittamaan onkin verran. Puheen kehitys voi olla viivästynyttä, ominaista ovat yksinkertaiset lauserakenteet

ja sanojen taivutusten puutteellisuus. Ilmaisun ja ymmärtämisen tukena voidaan käyttää AAC-menetelmiä. (Malm ym. 2004, 194.)

Lievästi kehitysvammaiset ilmaisevat itseään yleensä puhumalla. Heidän puheessaan voi olla lieviä kielioppivirheitä ja äännevirheitä. Yleensä he ymmärtävät selkeää puhetta hyvin ja oppivat usein lukemaan ja kirjoittamaan. Käsitteellisten asioiden ymmärtämisessä voi olla hankaluuksia. AAC-menetelmiä voidaan käyttää tarvittaessa. (Malm ym. 2004, 194.)

Kommunikointi on yksi kehitysvammaisten keskeisimmistä ongelmista. Vaikeimmin kehitysvammaiset eivät puhu lainkaan. Keskiasteisesti kehitysvammaisista kolmasosa voi olla puhumattomia. Kehitysvammaisuutta voidaan alkaa epäillä jos lapsella ei kieli ala kehittyä. On tärkeää, että kaikki lapsen kuntoutuksesta huolehtivat sopivat niistä keskeisistä menettelytavoista, joita lapsen kommunikoinnin ja kielen kehittämiseksi tarvitaan. Tärkeä osa lapsen kokonaiskuntoutusta on kommunikoinnin opetus. (Ikonen 1998, 258.)

Porin kaupungin vammaispoliittisessa ohjelmassa on otettu huomioon myös kommunikaatiovaikeuksista kärsivät ihmiset. Ohjelman mukaan yhteiskunnan rakenteiden, toimintojen ja palveluiden esteettömyys edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, vahvistaa ongelmia ehkäisevää toimintatapaa ja vähentää syrjäytymistä. Keskeisiin kehittämiskohteisiin on listattu ohjelmassa myös kommunikaation esteettömyyden lisääminen sekä tiedon saatavuuden parantaminen. Yksi ihmisen perusoikeuksia on tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Kommunikaatio on yksi keskeisistä ihmisyyteen kuuluvista asioista. Kommunikaation avulla tyydytetään inhimillisiä tarpeita. Yksi olennainen osa ja ulottuvuus kommunikaatiossa on tiedonsaanti. Jos vammaisella henkilöllä on vaikeuksia tiedon saannissa, voi hänen toimimisensa olla hankalaa. Tietoteknologia on yksi esteettömyyttä ja saavutettavuutta edistävä väline. Tietokoneen avulla voidaan tukea tiedon

hankintaa, työntekoa, kuntoutusta, kommunikaatiota ja vuorovaikutusta. (Porin kaupunki 2006.)

4.2 Downin syndrooma

Kehitysvammaisista noin 20 prosentilla on Downin oireyhtymä, joka on suurin ja parhaiten dokumentoitu yksittäinen ryhmä. Yksittäisten ryhmien sisällä on henkilöillä suuriakin eroja puhe- ja kommunikaatiotaidoissa. Usein Downin oireyhtymällä diagnosoitu henkilö tarvitsee tukikieltä. Osa heistä kuuluu myös korvaavan kielen ryhmään. Normaalisti Downin syndrooma-lasten kielen kehitys on huomattavan viivästynyttä. Puhumaan ja kommunikoimaan oppimisen aikataulu riippuu siitä, paljonko heidän kanssaan on mahdollisuus käyttää aikaa ja mahdollisuuksia. Toisten ihmisten ilmauksien käsittely ja niihin reagoiminen voi kestää toisilla Down-lapsilla kauemmin kuin muilla lapsilla. Kun käyttöön otetaan puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, tavoitteena on lähtötilanteessa vauhdittaa puheen kehitystä ja parantaa vuorovaikutuksen laatua puhetta edeltävässä vaiheessa. Downin syndrooma -lasten puhetta on hyvin vaikea ymmärtää (Von Tetzchner, Martinsen 2000, 93–95.)

Downin syndroomassa lapsella on 46 kromosomin sijasta 47 kromosomia. Trisomia 21 tarkoittaa, että kromosomia 21 on kolme kappaletta kahden sijasta. Asia varmistuu verinäytteestä tehtävässä kromosomiviljelyssä, jossa on nähtävissä ylimäärä perintöainesta. Downin oireyhtymistä 95 prosenttia on juuri trisomioita. Ylimääräinen kromosomi 21 aiheuttaa poikkeavuuksia lapsen kehityksessä ja ulkonäössä sekä voi aiheuttaa ongelmia terveydentilassa. Trisomia ei ole perinnöllinen, vaan kyseessä on satunnainen sukusolun, tavallisesti munasolun, kehityshäiriö. Nämä kehityshäiriöt lisääntyvät äidin iän myötä. Esimerkiksi riski poikkeavuuteen neljäkymmentävuotiaalla 1/100 ja kaksikymmentä-

vuotiaan noin 1/2000. (Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2009.)

Muutamalla prosentilla lapsista, joilla on Downin syndrooma, kolmas kromosomi numero 21 on kiinnittyneenä toiseen kromosomiin, tavallisimmin numeroon 14. Näissä perheissä oireyhtymä voi uusiutua helpommin. Joskus hedelmöittyneen munasolun ensimmäisissä jakautumisissa syntyy häiriö, jolloin osassa lapsen soluista on normaali, osassa trisominen kromosomisto, näissä poikkeavuudet voivat olla lievempiä. Downin oireyhtymä diagnoosi voidaan varmistaa lapsen verestä tehtävällä kromosomiviljelyllä, sekä mittaamalla niskapoimun paksuus röntgenkuvasta. Jos niskapoimu on normaalia paksumpi ja lapsivesipunktio osoittaa trisomiaa, joutuvat vanhemmat päättämään, voisivatko ottaa vastaan vammaisen lapsen. (Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2009.)

Syntyneen sydänvian riski on Down-ihmisillä 40 kertaa normaalia suurempi. Myös leukemiaa ja kilpirauhasen vajaatoimintaa esiintyy tavanomaista enemmän. Down-lapset ovat erityisen arkoja hengitysteiden ja korvien tulehdussairauksille. Epilepsia on toistuva kohtauksittainen oire. Sen aiheuttaa aivosähkötoiminnan häiriö. Epilepsiakohtauksia voi ilmetä monin eri tavoin, mm. tajunnan, liikesuoritusten tai ajatustoiminnan häiriöinä sen mukaan missä aivojen osassa purkauksellinen häiriö esiintyy. Joillakin epileptikoilla on vain muutamia kohtauksia elinaikanaan. Toisilla saattaa esiintyä useita kohtauksia päivässä. (Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2009.)

Downin oireyhtymälapset ovat syntyessään (kuten myöhemminkin) muita pienempiä. Synnytyssalin henkilökunta voi alkaa epäillä oireyhtymää, jos lapsella on joitakin seuraavista ulkoisista piirteistä: litteä pää ja keskikasvot, ylös vinot luomiraot ja nenänjuuressa niin sanottu epikantuspoimu. Nenä, suu ja korvat ovat usein pienet, samoin kädet ja jalat. Vastasyntyneen jäsenet vaikuttavat käsiteltäessä "pehmeiltä". (Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2009.)

Suuri osa Downin oireyhtymän lapsista tarvitsee tukikieltä. Osa heistä kuuluu korvaavan kielen ryhmään. Normaalisti kehittyviin lapsiin verrattuna kielen kehitys on Downin syndrooma -lapsilla huomattavan viivästynyttä. Pienenä lapsille annetulla ajalla ja mahdollisuuksilla vuorovaikutukseen osallistumiseen on suuri merkitys. Down-lapsilla toisten ihmisten ilmauksien käsittely ja niihin reagoiminen kestää kauemmin kuin muilla lapsilla. Aikuisen pitää pystyä odottamaan vastausta tai vuorovaikutteista toimintaa kärsivällisesti. (Von Tetzchner , Martinsen 2000, 93–95.)

4.3 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio

Kyvyttömyys kommunikoida tehokkaasti kielen välityksellä liittyy kielellisiin häiriöihin. Noin 20 000 henkilöä Suomessa arvioidaan olevan sellaisia, jotka eivät pysty käyttämään puhetta toimivana ilmaisukeinona. Jos lapsi ei pysty puhumaan, se voi olla este lapsen kehittymiselle ja oppimiselle. Tähän tulee puuttua hyvin varhaisessa vaiheessa. Sosiaaliset ja emotionaaliset ongelmat tulevat kielellisten häiriöiden yhteydessä. Kielellisiä häiriöitä olevilla henkilöillä voi ilmetä esimerkiksi levottomuutta impulsiivisuutta ja puhekontaktien välttelyä. (Malm ym. 2003, 130.)

Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio eli AAC (augmentative and alternative communication) auttaa puhevammaisia kommunikoinnissa. Jokaisella ihmisellä on tarve ja oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Korvaavien menetelmien avulla myös puhevammaiset pystyvät ilmaisemaan itseään, tekemään valintoja ja vaikuttamaan itseään ja ympäristöään koskeviin asioihin. Korvaavien menetelmien ansiosta myös rohkeus vuorovaikutukseen, oma-aloitteisuus ja itsetunto kasvavat. Kun puhevammaisen on saanut tahtoaan esille, myös väärinkäsitykset ja niistä usein johtuvat käytöshäiriöt vähenevät. (Malm ym. 2004, 132.)

Puhetta tukevaa kommunikointia voidaan käyttää puheilmaisuun rinnalla. Tarkoitus on edistää ja täydentää puheilmaisuutta. Puhetta korvaavassa kommunikoinnissa kommunikoidaan suorassa vuorovaikutustilanteessa. Muilla keinoilla kuin puheella siitä voi tulla korvaava kommunikointitapa sellaiselle ihmiselle, joka ei myöhemminkään ala puhua. (Malm ym. 2004, 132.)

Avusteisella kommunikoinnilla tarkoitetaan kaikkia sellaisia kommunikointitapoja, joissa ei käytetä kielellistä ilmaisua. Esimerkkinä erilaiset kommunikaatiotaulut, joihin on valittu käsitteitä kuvaavia merkkejä ja joita ihminen voi tavalla tai toisella osoittaa. Ei-avusteisessa kommunikaatiossa muodostetaan kielelliset ilmaukset itse. Esimerkiksi viittomat, esineen osoittaminen ja jopa silmien räpäyttäminen ovat ei-avusteista kommunikointia. Silmien räpäyttäminen voi ilmaista esimerkiksi kyllä-vastausta. Toisen avusta riippuvassa kommunikoinnissa toinen ihminen kokoaa yhteen tai tulkitsee sen, mitä kommunikaatioon kykenemätön ihminen haluaa sanoa. Esimerkiksi kommunikaatiotaulun käyttäjä valitsee merkit ja tulkittaja kokoaa ne yhteen. Itsenäisessä kommunikaatiossa viesti kasataan itse. (Malm ym. 2004, 132.)

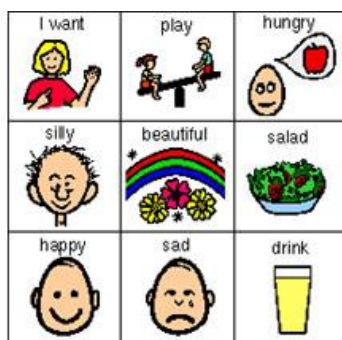
4.4 Boardmaker-ohjelma

Kuvakommunikaatio kuvia voi valmistaa Boardmaker-ohjelman avulla. Ohjelmassa on laaja peruskuvasto kuvista sekä noin 4500 PCS-symbolia värillisinä että mustavalkoisena. Kuvat on helposti löydettävissä ja ne on jaettu aiheittain omiin ryhmiinsä. Ohjelmassa on helpot työkalut, jonka avulla kuvien kokoa voi muokata, muuttaa ja lisätä tekstejä. Ohjelmaan voi lisätä myös omia valokuvia ja muita kuvia. Samanlaisina ne on hyvä tulostaa ja lisätä esimerkiksi omaan kuvakommunikaatiokansioon.

Kuvat on pystytty tekemään samankokoisiksi ja samantyyllisiksi ohjelman kuvanmuokkausmahdollisuuden avulla. Ohjelmaan on ollut mahdollista liittää myös valokuvia. Tapanin kanssa sinne on laitettu hänen omia kuviaan, perheen kuvia, asuntolan ja työpaikan kuvia on pienennetty ja liitetty ohjelman lokeroihin. Ohjelma on ollut suurena apuna kansion valmistamisessa. Ilman sitä ei olisi pystytty tuottamaan niin hienoa ja yhtenäistä kuvakommunikaatiokansiota.

Boardmaker-ohjelmaa on hyödynnetty myös muiden toimintakeskuksen asiakkaiden tarpeisiin. Kuvia on tuotettu infotaulua varten iso määrä. Kaikista työkeskuksen asiakkaista ja henkilökunnasta on omat kuvat infotaulua varten. Jos esimerkiksi Matilla on perjantaina syntymäpäivä, laitetaan perjantain kohdalle Matin ja syntymäpäiväkakun kuva ja vielä lisäksi täytettävien vuosien määrä.

Kuvat toimivat hyvin ilmaisun välineenä. Käyttäjän kehitystasosta riippuu, miten nopeasti hän oppii kuvan valitsemisen ja tulevan tapahtuman välillä olevan syy-seuraussuhteen ja sen, että siihen voi itse vaikuttaa. Kuvaa katsomalla tai osoittamalla voi osoittaa haluavansa jotain. Kuvien avulla voidaan tehdä myös valintoja. Voidaan näyttää esimerkiksi keltaisen, punaisen ja vihreän paidan kuvaa. Kysytään, mikä on hienoin? Minkä haluat? Käytön lisääntyessä ja opittua kuvakommunikointi voi kehittyä yhä monipuolisemmaksi viestintätavaksi. Kuvavaraston on oltava riittävän laaja. Boardmaker-ohjelman avulla voidaan tuottaa laaja kuvavarasto käyttäjälle. (Kuvat kommunikoinnissa 2009, 5-9.)

Kuva 1. Boardmaker ohjelman kuvia.

5 CASE TAPANI

Tapani on syntynyt 1966 perheensä ensimmäisenä lapsena. Hänellä todettiin heti syntymän jälkeen Downin syndrooma. Tapanille syntyi kahden vuoden kulluttua pikkusisko. Kun Tapani oli pieni poika, hän kävi kehitysvammaisille lapsille tarkoitettussa omassa päiväkodissa kunnes aloitti koulun. Oppivelvollisuus koski myös Tapania yhdentoista vuoden ajan. Kehitysvammaisilla lapsilla oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, kun lapsi täyttää kuusi vuotta. Tapani kävi kehitysvammaisten koulua. Hän ei oppinut lukemaan eikä kirjoittamaan. Puhumaan hän oppi muutamia sanoja. Koulussa Tapanista kehittyi hyvin sosiaalinen nuorimies. Tapani osasi itse pukea ja syödä sekä nauttia toisten kaltaistensa lasten seurasta.

Oppivelvollisuuden päätyttyä hän meni töihin kehitysvammaisten työkeskukseen. Siellä hän teki eri työnantajien tuomia alihankintatöitä, kuten naulatöitä ja pussitti sapluunan avulla Kimble-pelin nappuloita. Töihin hän kulki tilaustaksilla. Tapani kävi kehitysvammaisten työkeskuksessa töissä kahdeksan vuotta. Tänä aikana hänellä ei ollut käytössä puhetta tukevaa tai korvaavaa kommunikaatiota. Tämän jälkeen hän siirtyi Ojantien toimintakeskukseen, joka oli juuri avattu. Toimintakeskus vastasi Tapanin tarpeita paremmin. Työpäivään ja viikkoon kuului alihankintatöiden lisäksi muutakin toimintaa, mistä Tapani hyötyi. Keittiö- ja leipomistyöt olivat osa hän itsenäistymisvalmennustaan, kun joskus muuttaisi pois kotoa asuntolaan. Toimintakeskuksen ohjelmaan kuului myös paljon musiikkia ja kulttuuria. Toimintakeskuksessa kartoitettiin myös, ketkä tarvitsisivat kuvakommunikaatiota puheen tueksi. Tapani oli yksi heistä ja hänelle otettiin käyttöön oma kalenteri, joka kulki hänen mukanaan joka päivä kodin ja toimintakeskuksen välillä. Kalenterissa oli merkitty picto-kuvilla viikon ohjelma töissä. Picto-kuvat ovat mustavalkoisia kuvia. Tämän tarkoitus oli myös olla vuorovaiikutuksellista kodin ja töiden välillä. Tämä picto-kalenteri oli hyvin tärkeä Tapanille.

Picto-kalenterin käyttö kodin ja työpaikan välillä loppui noin viisi vuotta sitten, kun Tapani jäi asumaan isän kanssa kahdestaan äidin kuoltua. Toimintakeskuksessa käytiin edelleen läpi viikon tapahtumat picto-kuvin. Tällä hetkellä Tapani asuu asuntolassa. Olemme toimintakeskuksessa tehneet hänelle uuden picto-kansion käyttäen hänen uutta Boardmaker- ohjelmaansa.

Ojantien toimintakeskuksessa oli 20.10.2010 20-vuotisjuhlat. Tapani on työpaikkansa perustaja jäsen ja hän sai juhlassa kunniakirjan ja ruusun muistoksi arvokkaasta työpanoksestaan Ojantien toimintakeskuksessa. Tapani oli pukeutunut tummaan pukuun ja kravattiin. Kengät olivat kiillotettuna ja mies oli tosi ylpeänä juhlatunnelmissa.

Tapani on hyvin orientoitunut tutussa ympäristössä ja tutuissa tilanteissa. Hän pystyy toimimaan hyvin ja voi vuorovaikutustilanteissa tehdä itsekin aloitteita. Keskittyminen on lyhytjänteistä oudoissa tilanteissa, mutta tuttuja töitä hän saattaa jaksaa tehdä tosi pitkiä aikoja virheettömästi. Hän on työssään luotettava ja tarkka. Tarratöissä ei virheitä juurikaan tule. Hän suoriutuu omatoimisesti päivittäisistä toiminnoista (peseminen, pukeminen, syöminen). Keskiasteisesti kehitysvammainen tarvitsee kuitenkin aikuisen ohjausta välillä. Varsinkin peseytymisessä apua joskus tarvitaan.

Miksi Tapani on kiinnostava? Koska hänellä on ollut aikaisemmin picto- kuvia viikkokalenterin muodossa, mutta tiedottaminen oli muuttunut yksipuoliseksi kodin olosuhteiden muuttumisen vuoksi. Näimme uusia kehittymismahdollisuuksia, kun Tapani muutti asuntolaan asumaan. Lisäksi Tapani on hyvin sympaattinen ihminen ja pidetty työtoveri. Olimme huomanneet hänen ja työtovereiden välisessä kommunikoinnissa parantamisen varaa. Tapanin vuorovaikutustilanteissa oli harmillisia väärinkäsityksiä silloin tällöin.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) sanoo, että asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon. Samoin hänen äidinkielsä ja kulttuuritaustansa on huomioitava. Laissa sanotaan, että selvitys sosiaalihuollon toimenpiteistä on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen (4§.) Siinä tapauksessa, että sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun syyn takia voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta (5§.) (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000.)

Kommunikaatiokyky on ihmiselle tosi tärkeä taito. Sen avulla ihminen pystyy itse tekemään itseään koskevia valintoja ja toivomuksia. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sanotaan, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa ensisijaisesti on otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan (8§.) (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000.)

Puhevammaisella ihmisellä on kuvakommunikaation avulla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen omien kykyjensä ehdoilla. Asiakasta koskevat asiat olisi käsiteltävä ja ratkaistava siten, että asiakkaan etu otetaan ensisijaisesti huomioon (8§.) (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977 määrää, että kunnat järjestävät kehitysvammaisille heidän tarvitsemansa palvelut, joihin kuuluu muun muassa työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä henkilökohtaisten apuvälineiden järjestäminen. (13.1.1984/26.) (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977.)

5.1 Toimintakyvyn arviointi- ja hoitoisuusluokitus, INCH-arviointi ja puheterapeutin lausunto

Puhevammaiset ihmiset ovat teknologian kehityksen myötä saaneet 1970-luvulta uusia kommunikaatiomahdollisuuksia. AAC tarjoaa mahdollisuuden kommunikaatioon käyttämällä apuvälineitä yksinkertaisista kommunikointitauluista kehittyneisiin tietokoneisiin. INCH-arvioinnin tekijät olivat työssään vuosien myötä huomanneet, että vuorovaikutustaitojen arviointi ja näiden taitojen harjoittelu luonnollisissa tilanteissa oli keskeistä kommunikaatiokykyä rakennettaessa. (INCH vuorovaikutteinen arviointimenetelmä puhetta tukevaan kommunikaatioon) Opinnäytetyön teon aikana Tapanille tehtiin kaksi eri testiä. Toinen oli toimintakyvyn arviointi ja toinen vuorovaikutuksen arviointimenetelmä (INCH), jossa arvioidaan asiakkaan kielellisiä taitoja.

Tapanin toimintakyvyn arviointi- ja hoitoisuusluokitus osoitti, että Tapani on suurimmaksi osaksi autettava henkilö. Hänellä on vaikea kehitysvamma, ja hän tarvitsee pysyvästi suojatun ympäristön. Hänelle jaetaan lääkkeitä dosettiin, eikä hän voi ja pysty niitä ottamaan itse, vaan hoitaja antaa lääkkeitä Tapanille.

Tapani tarvitsee ohjausta ja motivoitua liikkumiseen. Hän ei välttämättä itseensä lähde liikkumaan tai harrastamaan. Tapani tarvitsee tukea ja ohjausta myös vapaa-ajan viettämisessä. Hän tarvitsee paljon sosiaalista kuntoutusta esimerkiksi sopeutumisvalmennusta, kuljetuspalveluita, asumispalvelua (asuntola) ja tulkkipalvelua.

Tapani tarvitsee puheen tueksi apuvälineen esimerkiksi piktogrammien käytön tai viittomakielen. Hän tarvitsee ohjausta ja tukea kommunikaatioon ja ohjausta apuvälineiden käytössä. Aterioinnissa hän tarvitsee valvontaa ja ohjausta, kuten

muissakin toiminnoissa. Vaatteiden valinnassa ja pukeutumisessa Tapani tarvitsee myös apua.

Tapani tarvitsee päivittäistä apua eikä pysty huolehtimaan itse kodin askareista. Hän asuu ohjatusti valvotuissa olosuhteissa tai kotona. Lähipiiri muodostaa sosiaalisen ympäristön. Asuntolassa asuville muut asuntolassa asuvat ovat kuin omaa perhettä. Tapani on elämänhaluinen ja tyytyväinen.

INCH-arvioinnin tulosten mukaan Tapanin vahvuuksia ovat sosiaaliset taidot ja hänellä on hyvät käytöstavat. Hänen kommunikaationsa perustuu suurelta osalta fraaseihin, ja hän tervehtii ja hyvästelee ihmiset omalla tavallaan. INCH-arvioinnin mukaan Tapanin heikkoudet ovat keskustelun heikkouden aloitus ja kielellisen ilmaisun heikkous.

INCH-arvioinnin tavoitteiden perusteella Tapanin strategiaksi tuli, että hänen on helpompi aloittaa ja laajentaa keskustelua toisten kanssa käyttäen AAC-keinoja. Käytännössä kuvien käyttöä toteutetaan työpaikalla ja asuntolassa, jossa hän asuu.

Puheterapeutti Outi Jalkanen on tehnyt Tapanista syksyllä 2009 arvioinnin Boardmaker-kommunikointiohjelman tarpeen arviointia varten. Elämänmuutoksen jälkeen (vanhempien kuolema ja muutto asuntolaan) Tapani on vähitellen toipunut ja alkanut taas puhella työpaikallaan ja olla paremmin vuorovaikutuksessa. Tapaamisessa Tapani oli kontaktissa omilla ehdoillaan. Hän vastasi joihinkin kysymyksiin kielteisesti ja toisiin myönteisesti, mutta vastaukset eivät aina tulleet totuudenmukaisesti. Kaikkiin kysymyksiin hän ei vastannut, koska ei löytänyt sanoja tai koska kysymys oli liian vaikea. Tapani puhuu jonkun verran, mutta puhe koostuu paljolti fraaseista ja pyörii tiettyjen asioiden ympärillä. Kohteliaisuussanat ovat hyvin hallussa. Puhe on epäselvää. Suun rakenne ja lihastoiminta ovat Downin syndrooman vuoksi poikkeavat, ja ääntämisen tarkkuus sekä rytmi ovat puutteelliset. Tapani ei osaa hakea muita keinoja, kun häntä ei ymmärretä. Hän on paljon omissa oloissaan. Tapani luottaa, että ympäristö

huolehtii hänen tarpeistaan, eikä ole vaatelias. Pettyessään hän saattaa itkeä. Tärkeistä asioista hän ei osaa tehdä valintoja (ruoat), mutta päivät kuluvat yleensä tuttujen rutiinien mukaan. Puheen ymmärtäminen on selvästi parempaa, kuin hän pystyy itseään ilmaisemaan. (Jalkanen 2009.)

Puheterapeutin arviointitapaamisen aikana kokeiltiin suppeahkoa PCS-kommunikaatiokuvastoa (kuvat 3x3 cm, 20 kuvaa sivulla). Tapani löysi spontaanisti hänelle tärkeitä kuvia (esimerkiksi jäätelö, kakku, olut) ja osasi näyttää asianmukaisesti sormellaan vastauksen kysymyksiin ”millä kuljitte kesällä?” (asuntovaunu), ”kuka teillä käy kylässä?” (pappi), ”millä tulit töihin?” (taksi). Tapanin todetaan katsovan kuvia tosi läheltä, joten näön tarkastamista suositellaan. Koska Tapani ei ole tottunut keskustelemaan, hän kyllästyy pienen ajan päästä ja lähtee omiin hommiinsa tekemään vohvelityötä. Tapani ei osaa ilmaista, jos joku työtarvike, esimerkiksi lanka, loppuu. Viittomia Tapani ei ole käyttänyt, mutta yksi työkaveri viittoo hänelle.(Jalkanen 2009.)

Jatkosuosituksena puheterapeutti suosittelee Tapanille Boardmarker-ohjelman hankkimista Satakunnan Tikoteekin kautta. Tapani osoitti selvästi ymmärtävänsä kuvien merkityksen sekä niiden käytön oman ilmaisun tukena. Kansiota voidaan hyödyntää myös asuntolassa. Puheterapeutin suosituksen ja lausunnon perusteella Ojantien toimintakeskukseen saatiin Tikoteekista Boardmaker-kommunikaatio-ohjelma talvella 2009. Boardmaker ohjelman avulla kuvien tekeminen on helppoa. Ohjelman avulla saa hienoja ja värikkäitä kuvia. Ohjelmassa on valmiina 4 500 erilaista kuvaa, jotka on lajiteltu aihepiireittäin. Kuvien värejä ja kokoja voidaan muuttaa oman tarpeen mukaan. (Jalkanen 2009.)

5.2 Kommunikaatioympäristön rakentaminen ja kansion kokoaminen

Infotaulu on tärkeä Ojantien toimintakeskuksessa. Se ottaa vierailijat vastaan ensimmäisenä käytävällä. Ojantiellä työssä käyvät asiakkaat voivat infotaulusta käydä tarkistamassa päivän ohjelman. Taulu on kaikkien käytössä. Myös henkilökunnan on kiva käydä taulusta tarkistamassa, mitä ohjelmaa on päivään sovitettu. Infotaulu päivitetään aina maanantaisin koko viikoksi ja tarpeen mukaan tehdään korjauksia. Infotaulun täyttäminen on maanantaiaamun ohjelma. Kaikki asiakkaat ja henkilökunta kokoontuvat ruokasaliin ja infotaulu tuodaan mukana. Tauluun kiinnitettävät kuvamerkit ovat omassa rasiassaan. Kaikista asiakkaista on valokuvat, samoin henkilökunnasta sekä vakituisista vierailijoista. Maanantaiaamun infossa on usein mukana myös viittomakielen tulkki, koska joukossa on myös kuulovammainen asiakas.

Taulun kokoaminen aloitetaan tarkistamalla päivä ja kuukausi. Ohjaaja toimii infossa ”puheenjohtajana” ja yksi asiakkaista toimii kirjurina. Kuvien kiinnittäjänä toimii yksi työssä käyvä asiakas. Tilanteesta tehdään myös kirjallinen pöytäkirja. Jokaisesta kuukaudesta on oma kuvakommunikaatiomerkki. Taulun yläreunaan laitetaan sen ohjaajan kuva, kenen ryhmällä on keittiövuoroviikko. Keittiöryhmä osallistuu koko viikon keittiössä tiskaus- ja kattaustöihin. Sen jälkeen viikkoa aletaan käydä läpi päivä päivältä. Jos joku on poissa, se merkitään kuvan kanssa päivän kohdalle. Esimerkiksi jos Tapani on poissa hammaslääkärin takia, laitetaan kuva Tapanista ja hammaslääkäristä. Syntymäpäivät ja muut juhlapäivät merkitään myös valokuvan ja asiaa osoittavan kuvan kanssa. Eri päiville sovitaan omia erityisohjelmia. Usein yhtenä päivänä viikossa on tanssia tai laulua. Joskus katsellaan elokuvia tai lauletaan karaokea. Levyraati on usein perjantain ohjelmana. Kaikki toiminnot pyritään laittamaan sanoiksi ja kuviksi. Infotaulu elää tilanteen mukaan. Jos viikolla tulee muutoksia, kuvat on helppo lisätä tauluun tai ottaa pois.

Samalla tavalla voidaan kuvilla selventää päiväohjelmat esimerkiksi leirillä. Ojantien toimintakeskuksen syysleirillä ohjelma oli infotaulun tapaan kuvitettuna. Kuvat selventävät päivän rytmitystä ja taululta voi tarkistaa, mitä ohjelmaa on vielä tulossa. Tapanillekin kuvitettu päiväjärjestys helpottaa päivän kulkua ja ymmärtämistä. Tapani seuraa hyvin tarkasti infon etenemistä.

Kuva 2. Infotaulu

Kuva 3. Lokerikko, jossa on infotauluun kiinnitettäviä kuvia aakkosjärjestyksessä

5.3 Kansion käyttö ja sen opetteleminen

Kun merkkien valitseminen aloitetaan kansioon, lähdetään liikkeelle aina puhevammaisen henkilön kiinnostuksen kohteista. Ensimmäisillä tutuilla ja tärkeillä merkeillä voi olla todella tärkeä merkitys kommunikoinnin voiman oppimisessa. Puhevammaisen voi oppia, että näyttäessään jotain merkkiä ympäristö reagoi jollain tietyllä tavalla. Ympäristöllä ja merkkien valikoijilla on tosi merkittävä valta kuvia valikoidessaan. Merkkejä valikoidessa päätetään, mistä asioista puhevammaisella on mahdollisuus kommunikoida. Jos suinkin on mahdollista, puhevammaisen olisi tärkeää päästä itse valikoimaan kuviaan. Valmiiksi tehtyjä kommunikaatiotauluja ei tulisi käyttää, vaan taulut pitäisi tehdä henkilökohtaisiksi. Taulun pitäisi pystyä myös mukautumaan käyttäjän tarpeiden mukaan. Asiat voivat tulla vanhoiksi, ja tilalle voi tulla muuta tärkeää. Taulua tulee "päivittää" käyttäjän tarpeiden mukaan. Tauluja voi myös rakentaa eri tilanteita varten. Kauppareissulle ja lääkäreissulle tulisi olla omat kuvat. Kommunikaatiotaulu-

kossa olisi hyvä olla myös merkki, jolla puhevammainen voi ilmaista, ettei sopivaa merkkiä ole. (Huuhtanen 2005, 49.)

Suunnittelussa tulee ottaa huomioon ensisijaisesti käyttäjän taidot ja mahdollisuudet. Taulun kokoa ja muotoa määräävät käyttäjän fyysiset edellytykset ja muistamiseen liittyvät taidot. Joillakin kuvat voivat olla selailtavassa kommunikaatiotaulussa, ja toisilla taas kuvien pitää olla yhdessä taulussa. (Huuhtanen 2005, 50.)

Työstimme Tapanin kanssa yhdessä lisäsivua Tapanin kansioon. Teimme selaista sivua, jossa oli hänen kotiasioitaan eli asioita ja tavaroita asuntolasta ja omasta huoneesta. Tapani oli itse valitsemassa omia mieleisiään kuvia. Valitsimme kuvan sängystä, kirjoituspöydästä ja vaatekaapista. Mieleisiä valittavia kuvia oli Tapanin mielestä kuva Satakunnan Kansa -lehdestä ja saunan kuva. Saunan jälkeen Tapani haluaisi grillata makkaraa. Siksi valittiin kuva myös grillistä ja makkarasta. Tällä Tapani voisi sitten esittää hoitajalle halujaan makkaran syönnistä. Coca Colan kuva tuli myös halujen vahvistukseksi tehtyä kansion sivulle. Lordin ystävänä täytyi myös tällekin sivulle yksi Lordin kuva laittaa. Lordin kuvasta Tapani aina innostuu – ”halleluja vaan”.

Tapanin omassa sinisessä kansiossa ovat hänen omat, hänelle rakennetut kuvat. Kuvia on valittu ruokailutilanteisiin, vaatevalintoihin, värivalintoihin, vapaa-aikaan ja kaikenlaiseen Tapania koskevaan elämään. Tapani voi kansion ja kuvien avulla esimerkiksi näyttää, minkälaisesta väristä hän pitää tai minkälaista juomaa haluaa saada. Kansion kanssa työskennellessä ohjaaja puhuu ja selostaa merkit, koska Tapanilla on hyvä kuulo. Tapani myös itse vastailee jonkin verran. Mielialasta riippuen yhteistyö sujuu joskus loistavasti ja joskus ei huvita koko juttu ollenkaan. Tunneilmaisut voidaan ilmaista myös kuvien avulla. Levyraadissa tunneilmaisu musiikkikappaleen hyvydestä näytetään hymiökepin

avulla. Jos kappale oli hyvä ja mieluisa, nostetaan hymynaamakeppi pystyyn ja jos kappale ei miellyttänyt nostetaan hymynaama väärinpäin kyltti pystyyn.

Kuva 4 Hymynaamat

Kuvakommunikaation käyttäjältä edellytetään ja odotetaan osoittamisen ja valintojen tekemisen valmiuksia. Näitä asioita harjoitellaan myös alussa. Motorisia ja koordinaation taitoja tuetaan ja kehitetään samoin syy-seuraussuhteen oppimisesta. Osoittamisen oppimiseenkin voi joillakin henkilöillä kulua aikaa. (Huuhtanen 2005, 51.) Ennen kommunikaatiotaulun käyttöä on kuvasymbolien tultava tutuiksi. Symboleja voi kiinnitellä seinille ja asioita osoittaviin paikkoihin. Television edessä voi olla television kuva ja jääkaapissa jääkaapin kuva. Kuvien käyttö tulisi olla systemaattista ja kuvia tulisi kannustaa käyttämään kaikissa tilanteissa. (Huuhtanen 2005, 51–52.) Jatkossa kuvakommunikaatiokansiota ja sen käyttöä voidaan hyödyntää esimerkiksi kauppareissuilla, kahvilassa, hampurilaiselle menossa, retkillä ja melkein missä vain. Tärkeää on, että sovituista ja puhutuista asioista pidetään kiinni. On sekoittavaa ja epäjohdonmukaista poiketa sovituista asioista.

Kuva 5. Tapanin kuvakommunikaatiokansio

5.4 Toiminnan havainnointi

Tapanin kanssa työskennellessä on tärkeää mallintaa hänelle, miten esimerkiksi jokin työ tehdään. Kuvien avulla mallintaminen on helpompaa. Tapanin yksi työ toimintakeskuksessa on tarrojen laittaminen Pekan Parhaat -leipomom pullarasioihin. Kuvien avulla työvaiheet on hyvä esittää Tapanille ja kuvista Tapani voi myös tarkistaa asioiden oikein sujumisen. Ensimmäisessä kuvassa pestään käsiä eli muistutetaan, että kädet pestään ensimmäisenä. Seuraavassa kuvassa on esiliinan ja myssyn merkki. Tämä taas tarkoittaa, että esiliina ja myssy pitää pukea päälle. Tarran kuva seuraavana ohjaa tarrojen hakemiseen ja seuraava taas tyhjen laatikoiden hakemiseen. Viimeisessä kuvassa tarra on laitettu

paikoilleen ja työvaihe on yhden rasian osalta suoritettu. Tapanille on myös tehty toisenlaisia mallintamiskuvia. Mallintamiskuvia on helppo tehdä: kuvataan työ vaiheittain ja laitetaan riviin oikeassa järjestyksessä esimerkiksi työpöydälle.

Kommunikoiminen kuvien ja merkkien avulla on hitaampaa kuin puhekommunikoiminen. Vastaanottajalta ja käyttäjältä vaaditaan suurempaa kärsivällisyyttä ja keskittymiskykyä kuin puhekommunikoinnissa. Mukana kommunikoinnissa on aina myös apuvälineitä. Jollekin kuva voi olla ilmaisun väline, toinen tarvitsee kuvaa puheen ymmärtämiseen ja kolmas voi selkiyttää aikaa ja tilannetta kuvien avustuksella. (Huuhtanen 2005, 49.)

Kuva 6. Mallintaminen

6 KOMMUNIKOINNIN KOLME TOIMINNALLISTA PÄÄRYHMÄÄ

Ihmiset, jotka tarvitsevat puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota voidaan jakaa kolmeen pääryhmään sen mukaan, mikä heillä on puhetta tukevan tai korvaavan kommunikoinnin päätehtävänä. On selvitettävä, missä määrin he tarvitsevat ilmaisukeinoa eli puhetta tukevaa kieltä tai puhetta korvaavaa kieltä. Kaikille kolmen ryhmän henkilöille on tyypillistä, että he eivät ole alkaneet puhua normaalissa iässä tai he ovat menettäneet puhekykynsä esimerkiksi jonkin sairauden tai vamman myötä. Ryhmät jaetaan ilmaisukieli-, tukikieli- ja korvaavankielen ryhmiin, koska niissä on paljon eroja. Erot ovat kielen ymmärtämisessä, edellytyksissä oppia ymmärtämään ja käyttämään kieltä tulevaisuudessa. Ryhmien välisen erottelun tarkoituksena on tuoda esiin, että kuntoutuksen tavoitteena ovat eri asiat ja kuntoutus on eri ryhmissä erilaista. Tavoitteet asetetaan yksilöllisesti ja kolmeen ryhmään tehty jako voi olla avuksi kuntoutusta suunniteltaessa. Joskus voi olla vaikeaa erottaa, mihin ryhmään joku henkilö kuuluu. Tuetun kommunikaation avulla voidaan saada aikaan huomattavaakin kehitystä kommunikaatiovaikeuksista kärsivän elämään. (Von Tezchner, Martinsen 2000, 80–84.)

6.1 Ilmaisukieliryhmä

Ilmaisukieliryhmässä ryhmässä AAC menetelmä on kommunikoijien pysyvä ilmaisukeino. Kommunikointiin kykenemättömät ymmärtävät puhetta hyvin, mutta eivät itse pysty tuottamaan sitä. Esimerkkinä CP-vammaisen ei välttämättä puhe-elinten hallitsemattomuuden vuoksi itse pysty tuottamaan puhetta, vaikka ymmärtää kaiken kuulemansa. Sopivan AAC-menetelmän avulla itsensä ilmaiseminen voidaan tehdä mahdolliseksi. (Malm ym. 2004, 132.) Ilmaisukieliryhmään kuuluvilla syvä kuilu erottaa sen, miten he ymmärtävät toisen ihmisen

puhetta ja sen, miten he pystyvät itse ilmaisemaan itseään puhutun kielen avulla. Tähän ryhmään tyypillisesti kuuluvilla CP-vammaisilla motoriset häiriöt vaikuttavat lähes kaikkiin heidän liikkeisiinsä. Graafinen merkkijärjestelmä on usein todennäköisin valinta heidän kommunikointimuodokseen. Kommunikoinnin kuntoutuksen tarkoitus on löytää henkilölle sellainen kommunikointikeino, jota he käyttävät kaikenlaisissa tilanteissa ja koko elämänsä ajan. Kuntoutuksessa huomion pääkohteena on ympäristön käyttämän puhutun kielen ja käytettävän puhetta korvaavan kielen välinen suhde. Ympäröivien ihmisten on osattava tulkita vaihtoehtoista kommunikaatiota. (Von Tezchner, Matinsen 2000, 80.)

Tapaniin ja Tapanin asioihin tutustuttuamme totesimme, että Tapani ei kuulu tähän ilmaisukieliryhmään. Tapani pystyy itse tuottamaan puhetta jonkin verran. Tapanin kohdalla puhetta on alkanut koko ajan tulla enemmän ja toiveena on, että se vieläkin lisääntyy. Tapani osaa muutaman perusviittoman. Näitä ovat kahville ja syömään kutsuminen sekä tervehdykset.

6.2 Tukikieliryhmä

Tapanin katsotaan kuuluvan tukikieliryhmään, joka jaetaan kahteen alaryhmään: tilanteiseen ja kehitykselliseen. Tilanteiseen ryhmään kuuluvat ne, jotka ovat oppineet puhumaan, mutta heillä on vaikeuksia saada itsensä ymmärretyksi esimerkiksi vieraassa ympäristössä. AAC-menetelmän tavoite on vauhdittaa puheen käyttöä ja ymmärtämistä ja vähentää kielihäiriön kielteisiä vaikutuksia. Tämä ryhmä muistuttaa ilmaisukieliryhmää, mutta puhetta korvaava kommunikointi ei ole pääkommunikointimuoto. Itsensä ja asiansa selväksi tuominen riippuu siitä, kuinka hyvin ihminen tuntee henkilön, mikä on keskustelun aihe ja onko tilanteessa häiritseviä tekijöitä. Kommunikointi voi vaatia lisätukea esimerkiksi graafisista merkeistä. Asiakasta tulee kuntouttaa käyttämään puheen tu-

kena jotain hallitsemaansa tukimenetelmää. (Von Tezchner, Martinsen 2000, 82.)

Kehitykselliseen ryhmään kuuluvat henkilöt, joiden kielellinen kehitys on viivästynyt, mutta joiden oletetaan myöhemmin alkavan puhua. AAC menetelmät eivät korvaa puhetta, vaan tarkoituksena on vahvistaa ymmärtämistä ja puheen ilmaisevaa käyttöä. Puhetta korvaavan kommunikoinnin muodon opettaminen on ensisijassa puheen kehittämiseen tähtäävä askel. Tähän ryhmään kuuluvien ihmisten häiriöt puheessa eivät ole yleensä niin laaja-alaisia kuin korvaavan kielen ryhmään kuuluvilla. Korvaavaa kommunikointia he eivät tarvitse pysyväksi välineeksi. Puhetta tukevan kommunikoinnin tarkoitus ei ole korvata puhetta vaan vahvistaa puheen ymmärtämistä ja sen ilmaisevaa käyttöä. Se voi toimia ”tukirakenteena” oman puheen rinnalla. (Von Tezchner, Martinsen 2000, 81.)

Puhumisen opettelemisessa tavoitteena on, että puhevammaisen on helppo osallistua keskusteluihin ja että hän kokee tulevansa ymmärretyksi. Keskusteluroolien on hyvä vaihtua välillä. Osallistujista kumpikin on vuorollaan kysyjänä ja vastaajana. (Von Tezchner, Martinsen 2000, 288–290.)

Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikaatioon (von Tezchner, 2000) kirjassa olevat kuvaukset sopivat hyvin Tapaniin. Tapani pystyy halutessaan ilmaisemaan itseään sanoin ja varsinkin innostuessaan ja mieluisia asioita tehdessä puhetta voi tulla enemmän. Toiveena olisi, että hän oppisi käyttämään puheensa tukena kuvia. Kuvien rinnalla käytetään koko ajan myös puhetta ja sitä odotetaan myös Tapanilta. Harjoittelu vaatii asiaan sitoutumista sekä työpaikan ohjaajilta että kotiväeltä asuntolassa. Kehitysvammaisilla kehitys ei tapahdu hetkessä.

6.3 Korvaavan kielen ryhmä

Korvaavan kielen ryhmään kuuluville henkilöille puhetta korvaava kommunikatiomuoto on se kieli, jota he käyttävät koko elämänsä. Korvaavaa kieltä käyttävän kanssa keskusteltaessa on myös usein käytettävä korvaavaa kieltä. Puhetta käytetään hyvin vähän tai ei juuri ollenkaan. Puhetta korvaava kommunikatio on sitä käyttävän äidinkieli. AAC-menetelmä korvaa puheen täysin. Esimerkkinä voidaan mainita autistiset, jotka käyttävät puhetta hyvin vähän tai eivät lainkaan. Tavoitteena on vahvistaa ymmärtämistä ja ilmaisua ja muokata ympäristö toimivaksi ja vastaanottavaksi. (Von Tezchner, Martinsen 2000, 82–83.)

Ihmisten väliseen keskusteluun kuuluu keskustelun aloittaminen ja ylläpitäminen, vuorottelu, aiheen vaihtaminen, toisen ihmisen huomioon ottaminen ja väärinkäsityksistä tai muista syistä johtuvien keskustelukatkojen korjaaminen. Nämä taidot voivat olla puhevammaiselle hankalia. Keskustelukumppanin tulisi olla huomaavainen ja ymmärtäväinen. Keskustelun aiheeksi olisi hyvä valita helppoja, tuttuja ja hauskoja asioita. Esimerkiksi valokuvista on helppo keskustella. Keskustelukumppani voi ohjata keskustelun kulkua ja houkutella puhevammaista ottamaan oma vuoronsa keskustelussa. Rohkaiseminen ja auttaminen vastaamisessa helpottavat tilannetta. Joku voi tarvita tällaista avustamista koko elämänsä ajan. (Von Tetzchner, Martinsen 2000, 282–285.)

Tapani ei kuulu korvaavan kielen ryhmään, jossa ei käytetä puhetta. Korvaavan kielen ryhmässä ei käytetä puhetta. Tapanille puhuminen ja mallintaminen ovat juuri eduksi, joten hänelle pitäisi puhua paljon. Tapanilta myös odotetaan puhetta.

7 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksemme tuloksena saimme huomata, että teoria ja käytäntö tukevat toisiaan. Arkihavainnot ovat käytännön työssä todella tärkeitä varsinkin, kun kyseessä on puhevammaisen henkilö. Vuorovaikutuksen arviointimenetelmän (INCH) tulosten mukaan Tapanin vahvuuksia ovat sosiaaliset taidot ja hyvät käytöstavat. Heikkouksina INCH-arvioinnissa tuli esiin, että Tapanille on keskustelun aloittaminen vaikeaa ja hänen kielellinen ilmaisunsa on heikkoa. Tämä tarkoittaa, että on keksittävä keinoja, millä Tapanin heikkouksia voidaan vahvistaa.

Keinoja voisi olla esimerkiksi, että toimintakeskukseen perustettaisiin enemmän pienryhmiä. Pienemmässä ryhmässä Tapanin rohkaiseminen ja oma-aloitteisuuden lisääminen olisi helpompaa. Siellä olisi mahdollisuus tulla kuuluksi ja ymmärretyksi helpommin. Pienessä ryhmässä ihmiset voidaan huomioida yksilöllisemmin ja yksilöinä. Ihanteellista olisi, jos Tapanilla olisi oma henkilökohtainen avustaja vaikka osan päivää. Oman tutun avustajan kanssa Tapani voisi käyttää kuvia enemmän ja rohkaistua niiden myötä puhumaan enemmän. Aamuisin on rauhallisempaa, kun koko ryhmä ei ole vielä paikalla. Silloin Tapani puhuu paljon enemmän ja vastailee kysymyksiin kokonaisilla lauseillakin. Kun ryhmä on paikalla ja meno on kovimmillaan, Tapani yleensä on hiljaa ja keskittyy omiin töihinsä. Pieniä kommentteja saattaa tulla asioihin, ja huumorin hän kyllä tapahtumista osaa löytää.

Tapanin sosiaalisuus on tullut esille myös meidän havainnoissamme. Hän osallistuu keskusteluun, jos sitä häneltä selkeästi vaaditaan. Nämä tilanteet ovat yleensä valintatilanteita. Olemme huomanneet, että Tapanilla on näissä tilanteissa vahvana myös ei-avusteinen kommunikaatio. Hänellä on oma mielipide, jonka hän ilmaisee osoittamalla häntä miellyttävää tavaraa tai väriä, Olemme

myös havainneet, että Tapani huomioi vastakkaisen sukupuolen. Hänellä on selkeästi silmää kauneudelle, mikä saa hänet innostumaan silloin tällöin pienen keskusteluun muutamalla sanalla. Tämän perusteella uskomme, että pienryhmät ovat aktiivisimpia, kun niissä on miehiä ja naisia.

Kommunikaatioympäristön tekeminen puhetta tukevaksi ja korvaavaksi ympäristöksi on välttämätöntä Tapanin työpaikalla. Tämä tarkoittaa, että erilaista kuvakommunikaatiota, kuten pictoja ja PCS-kuvia pitää olla paljon enemmän toimintaympäristössä aktivoimassa Tapanin sanavarastoa. Havainnoimme myös, että erilaiset aikakauslehdet, joissa on televisiosta tuttuja ihmisiä ja asioita, aktivoivat sanojen muodostusta Tapanilla. Tästä voimme tehdä johtopäätöksen, että sanat ja kuvat ovat molemmat tärkeitä asioita.

Olemme iloisesti havainneet, että Tapani esittelee uutta kuvakansiotaan ylpeinä muille. Tämän jälkeen hän vie sen toimistoon talteen. Tämä voi johtua siitä, että hän ei halua sen menevän hukkaan, niin kuin kävi vanhalle rakkaalle kansiolle. Kuvien katsominen ja valitseminen kuvaohjelmasta on myös mieluista hänelle, mutta työn tekeminen eli tarrahommat ovat ensisijalla. Ennen tarroituksen aloittamista Tapanille on mallinnettu PCS-kuvilla työn aloittamisen vaiheet. Hänen ei tarvitse kuin vilkaista ohjetta ja homma toimii. Tapanin kanssa pitää olla pitkäjännitteinen. Oppiminen vie aina aikansa. Voimme kuitenkin todeta, että lopussa kiitos seisoo.

Virikkeellinen ja toiminnallinen ympäristö auttaa selkeästi vuorovaikutustilanteiden syntymistä Tapanilla ja hänen työtovereillaan. Asiakkaiden aktiivisuus vuorovaikutustilanteisiin on lisääntynyt, kun henkilökunta on sitä hienovaraisesti ohjailut. Väärinkäsitykset vähenevät tai niitä pystyy välttämään aika paljon, kun käytössä on jonkinlainen kommunikaatiokeino.

Kaikki kehitysvammaisten ihmisten elämänlaatua parantavat toimenpiteet, myös alan työntekijöiden koulutus ja ammattitaito, ovat merkittäviä myös kommunikoinnin kuntoutuksen kannalta. Ne vaikuttavat kommunikointiympäristön laatuun. (Launonen 2006, 163.) Olemme Launosen kanssa samaa mieltä, että henkilökunnan osaamisella sekä aktiivisella ja motivoituneella työpanoksella on suuri merkitys. Kuvakommunikoinnin käyttö vaatii kärsivällisyyttä ja aikaa. Ilman ympäristön tukea ja positiivista asennetta se ei onnistu työyhteisössä. Työyhteisön ja läheisten pitää olla sitoutuneita asiaan kommunikoinnin onnistumiseksi. Jotta Tapanille tulisi mahdollisimman suuri hyöty kuvakommunikaation käytöstä, tulisi kuvakommunikaatiokansion käyttöä laajentaa myös asuntolaan. Työtoiminnan ja asuntolan henkilökunnalla tulisi olla enemmän yhteistyötä, jotta kuvakommunikaatiokansion käyttö olisi yhtenäistä. Tapanin kanssa toimivien ihmisten tulisi olla sitoutuneita asiaan.

8 POHDINTA

Tämä opinnäytetyömme osoitti, että me alan ammattilaisina emme saa unohtaa kommunikoinnin tärkeyttä puhevammaisten asiakkaittemme kanssa työskennellessämme. Meidän on pidettävä sosionomeina keskustelua yllä kommunikoinnin tärkeydestä. Jokaisen ihmisen on tärkeää tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omalla äidinkielellään. Kehitysvammaiset asiakkaamme eivät siihen pysty omin avuin, vaan tarvitsevat sen toteutumiseen aina apua. On hyvä muistaa, että kommunikoinnin apuvälineet ovat yhtä tärkeitä kuin muutkin apuvälineet. Onneksi laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sanoo ja turvaa, että asiakkaan toivomukset, mielipide ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon. Ennen kuin tämä toteutuu, on puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota tarvitseville ihmisille tarvittu edellä mainittua lakia avuksi.

Opinnäytetyömme aihe on erittäin tärkeä esteettömyyden ja tasavertaisuuden toteutumiselle. Kehitysvamma palveluja tarjoavissa yksiköissä käy paljon puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota tarvitsevia henkilöitä. Opinnäytetyössä oleva oikea case-henkilö selkiytti asiaan tutustumista, koska työtä tehdessämme pystyimme koko ajan havainnoimaan puhetta tukevan ja korvaavan kommunikaation tuomaa muutosta. Opinnäytetyömme on saanut aikaan vasta-
vuoroista vuorovaikutusta asiakkaiden välillä, mutta myös asiakkaiden ja henkilökunnan välillä.

Meille oli suuri hyöty siitä, että tunsimme case-henkilömme hyvin. Pystyimme arvioimaan ja havainnoimaan pienimpiäkin muutoksia ja kehitystä paremmin. Vieraamman henkilön kanssa olisi mennyt ensin aikaa tutustumiseen. Tiesimme Tapanin vahvuuksista ja kyvyistä jo entuudestaan. Mielestämme AAC-kommunikaatio oli oikea ratkaisu Tapanille. Olemme iloisia siitä, että tekemämme arviointimenetelmät ja puheterapeutin tekemä lausunto tukivat sitä vielä lisää.

Tämän työn myötä olemme vakuuttuneet AAC-menetelmien tärkeydestä ja välttämättömyydestä puhevammaisilla ihmisillä, sillä se antaa mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Henkilökuntaa olisi tärkeää kouluttaa käyttämään puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota samoin kuin koulutetaan henkilökuntaa esimerkiksi apuvälineiden käytössä.

Meille tekijöille aihe oli erittäin merkittävä, koska huomasimme, että työssämme on vielä paljon käyttämättä erilaisia mielenkiintoisia mahdollisuuksia kehitysvammaisten päivätoiminnan kehittämiseen. Lisäksi saimme lisää intoa ja toimivia työkaluja. INCH-arvioinnin tehtyämme havaitsimme, että sen avulla pystyy hahmottamaan helposti asiakkaiden vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon liittyvät vahvuudet ja heikkoudet. INCH-arvioinnin tulosten perusteella Tapanin tavoitteet selkiytyivät. Toimintakyvyn arviointi- ja hoitoisuusluokituksen tulosten perusteella meille selkiytyi, mitä Tapani tarvitsee selviytyäkseen jokapäiväisistä toiminnoistaan. Vaikka arviointien tulokset osoittivat Tapanin tarvitsevan paljon apua selviytyäkseen päivittäisistä toiminnoistaan, se osoittaa myös hänen olevan hyvin elämänhaluinen ja tyytyväinen.

Mietimme, kuinka paljon tulokset olisivat olleet erilaisia, jos olisimme käynnistäneet pienryhmätoiminnan heti tutkimuksemme alussa Tapanille. Keskusteltuamme koko työyhteisön kanssa asiasta, totesimme, että Tapani tarvitsee paljon aikaa ja hyvää perehdyttämistä oivaltaakseen asioita. Hyvin suunniteltuna pienryhmätoiminnassa laatu korvaa ajan. Olemme tyytyväisiä saamiimme tuloksiin ja tästä on hyvä kehittää työtämme lisää kehitysvammaisten päivätoiminnassa.

LÄHTEET

- Bolton, Susan Oakander & Dashiell, Salli E 1991. INCH (Interaction Checklist for Augmentative Communication). Vuorovaikutuksen arviointimenetelmä puhetta tukevaan kommunikaatioon. Havainnointimenetelmä vuorovaikutuskäyttäytymisen arviointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto, Hakapaino Oy.
- Helminen, Kaisa; Pennanen, Helmi 2007. Piikkikuoren alla siilin hellyys piili - kommunikaatiokansio on mahdollisuus vuorovaikutukseen. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä, Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK). Opinnäytetyö.
- Huhtanen, Kristiina (toim.) 2005. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa vuosituhannen taitteessa. Kehitysvammaliitto. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Ikonen, Oiva (toim.) 1998. Kehitysvammaisten opetus. Mitä ja miten? Helsinki: Hakapaino Oy.
- Jalkanen, Outi 2009. Puheterapeutti. Pori: Puheterapeutin lausunto Boardmarker ohjelman anomista varten.
- Kehitysvamma-alan verkkopalvelu 2009. Downin oireyhtymä.
<http://verneri.net/yleis/tietopankki/diagnoosit/downinoireyhtymae.html>
- Kotikangas, Laura 2008. Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiokeinojen käyttö päiväkodissa. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä, Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan pätevyys. Opinnäytetyö.

Kuvat kommunikoinnissa 2009. Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus. Kehitysvammaliitto ry . Opas kuvakommunikaatiosta.

Laine, Jenni 2000. Tapaustutkimus blissaajien kommunikoinnista ja päivätoiminnan vuorovaikutusta tukevasta merkityksestä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak, Kirstinkadun yksikkö.

Laine, Kaarina 2005. Minä, me ja muut. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519. Viitattu 21.10.2010.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. Viitattu 17.9.2010.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Launonen, Kaisa, Korpijaakko-Huuhka Anna-Maija 2006. Kommunikoinnin häiriöt, syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Yliopistopaino.

Porin Kaupunki 2006. Porin kaupungin vammaispoliittinen ohjelma 2007–2012.

http://www.pori.fi/perusturva/vammaispoliittinenohjelma2007_2012.pdf

Malm, Marita; Matero, Marja; Repo, Marjo; Talvela, Eeva-Liisa 2004. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Tikoteekki. Miten apuvälinepalveluita saa? Kommunikoinnin apuvälineiden myöntäminen. Viitattu 28.10.2010.

<http://papunet.net/tikoteekki/asiakaspalvelut/apuvälinepalvelut.html>

Tikoteekkiverkosto i.a. Viitattu 21.10.2010.

<http://papunet.net/tikoteekkiverkosto/pori.html>

Vilkka, Hanna; Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Von Tezchner, Stephen; Martinsen, Harald 2000. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Hakapaino OY, Kehitysvammaliitto.

LIITE 1 LUPA-ANOMUS

LUPA-ANOMUS

Hei!

Opiskelemme Porin Diakonia ammattikorkeakoulussa sosionomeiksi. Teemme opinnäytetyötä jonka nimi on: Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi on yksi mahdollisuus esteettömään kanssakäymiseen kehitysvammaisilla.

Opinnäytetyössä tutkimme ja havainnoimme kehitysvammaisia henkilöitä, joilla on jonkinasteinen puhevamma.

Pyytäisimme lupaa käyttää Tapania case - henkilönä etunimellään opinnäytetyömme esimerkeissä, koska Tapanille on haettu Ojantien toimintakeskuksen kautta omaa tietokoneohjelmaa Tikoteekistä. Olemme kiinnostuneita että, kuinka paljon Tapanille apua ja hyötyä puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista.

Ystävällisin terveisin Päivi Lehtisaari ja Tuula Kylävainio

Olen lukenut tämän lupa-anomuksen ja minulle sopii, että veljeni Tapani esiintyy tässä työssä etunimellään.

Päivämäärä

Allekirjoitus

LIITE 2 TOIMINTAKYVYN ARVIOINTI JA HOITOISUUSLUOKITUS

27.10.2009 1 (4) KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN TOIMINTAKYVYN ARVIOINTI- JA HOITOISUUSLUOKITUS

A Sairaudet

1 Diagnoosi, vamman laatu, lisävammat

1. Heikkolahjainen. Asiakas selviytyy omatoimisesti elämässä
2. Lievästi kehitysvammainen. On sosiaalinen ja kommunikoi. Tarvitsee viikoittain tai harvemmin ohjausta ja tukea.
3. Keskiasteisesti kehitysvammainen. Puhekykyinen. Suoriutuu yksinkertaisista töistä. Tarvitsee valvontaa ja ohjausta.

4. Vaikea kehitysvamma. Tarvitsee pysyvästi suojatun ympäristön.

5. Syvä kehitysvamma. Usein monivammainen. Aistien ohjaama toimintakyky vähäinen. Tarvitsee jatkuvaa valvontaa ja hoitoa.

2 Lääkehoito

1. Asiakas huolehtii itse lääkkeistään ja ymmärtää lääkehoidon merkityksen.
2. Huolehtii itse lääkkeistään, mutta tarvitsee seurantaa, tietoa tai motivointia.
3. Lääkkeet jaetaan dosettiin, asiakas ottaa ne siitä itse. Tarvitsee ohjausta ja seurantaa.

4. Lääkkeet jaetaan dosettiin ja hoitaja antaa ne siitä asiakkaalle.

5. Hoitaja huolehtii asiakkaan lääkkeet suoraan asiakkaalle suuhun.

3 Liikkuminen ja apuvälineet

1. Liikkuu omatoimisesti.
- 2. Tarvitsee ohjausta ja motivointia liikkumiseen.**
3. Tarvitsee ajoittain apua liikkumiseen tai tarvitsee apuvälinettä liikkumiseen.
4. Liikkuu apuvälineen avulla sisällä, ulkona ei lainkaan.
5. Liikkuu avustajan kanssa, esimerkiksi pyörötuolin avulla.

4 Kuntoutus

1. Asiakas selviytyy mukautetusta perusopetuksesta, työkokeiluista, ammattiopetuksesta ja työhön valmennuksesta.
2. Asiakas hyötyy ammatillisista opinnoista ja asumisvalmennuksesta.
- 3. Asiakas tarvitsee paljon sosiaalista kuntoutusta; sopeutumisvalmennus, kuljetus-palvelut, asumisen eri tukimuodot ja tulkkipalvelut.**

4. Asiakas tarvitsee kuntouttavia hoitotoimenpiteitä; fysioterapia, puheterapia ym.
5. Asiakas tarvitsee säännöllistä kuntoutushoitoa sekä kuntoutus- ja tutkimusjaksoja.

B Ymmärtäminen ja kommunikaatio

5 Puheen ymmärtäminen tai muuta korvaavaa kommunikaatiotapaa

1. Asiakas ymmärtää normaalin puheen.
2. Asiakas ymmärtää puheen osittain, mutta tarvitsee selvennystä tai toistoa.
3. Ymmärtää selkeät, lyhyet lauseet.
- 4. Asiakas tarvitsee puheen tueksi apuvälineen, esim. piktogrammien käytön tai viit-tomakielen.**
5. Asiakas ymmärtää vain vähän puhetta.

6 Kommunikaatio ja ilmaisukyky

1. Asiakas kykenee kommunikoimaan ja ilmaisemaan tarpeitaan ja tunteitaan.
2. Tarvitsee rohkaisua ja kannustusta kommunikoimiseen.
- 3. Tarvitsee ohjausta ja tukea kommunikointiin ja ohjausta apuvälineen, esim. kuulo-kojeen, käytössä.**
4. Kommunikointi onnistuu apuvälineen avulla tai paperille kirjoittamisen avulla. Käyttää viittomakieltä tai piktogrammeja.
5. Asiakas tarvitsee henkilökohtaisen avustajan tai tulkin.

C Hoidettavuus

7 Ravitseminen

1. Asiakas syö ja juo omatoimisesti ja valmistaa ateriat itse.
2. Asiakas tarvitsee ajoittain apua ruoan valmistuksessa.
3. Asiakas syö valmiiksi laitetun aterian omatoimisesti.
- 4. Asiakas tarvitsee valvontaa ja ohjausta aterioinnissa.**
5. Asiakas ei syö itse, tarvitsee avustajan.

8 Peseytyminen, hygienia, ihonhoito ja siisteys

1. Asiakas peseytyy ja huolehtii hygieniasta omatoimisesti.
2. Asiakas tarvitsee valvontaa ja kehottamista em. toimissa.
3. Asiakas tarvitsee viikoittaista apua peseytymisessä, saunotus ja suihkutus koko-naisuudessaan.
- 4. Asiakas tarvitsee päivittäin ohjausta ja osittain apua peseytymisellä, esim. hiusten pesussa, alapesussa.**

5. Asiakas tarvitsee hoitajalta kaiken peseytymisavun päivittäin, suuhygienia, par-
ranajo jne.

9 Pukeutuminen

1. Asiakas pukeutuu omatoimisesti.
- 2. Asiakas tarvitsee ohjausta ja valvontaa vaatteiden valinnassa ja pukeutumisessa.**
3. Asiakas pukeutuu omatoimisesti apuvälineiden avulla, tarvitsee valvontaa.
4. Asiakas tarvitsee osittaista pukeutumis- ja riisuuntumisapua päivittäin.
5. Asiakas tarvitsee täyden avun pukeutumisessa ja riisumisessa päivittäin.

10 Toimintakyky ja omatoimisuus kodin askareissa

10.1 Sovelletaan aikuisiin

1. Asiakas siivoaa, laittaa ruokaa ja huoltaa vaatteensa itse.
2. Tarvitsee ajoittain apua kodinaskareissa.
3. Tarvitsee säännöllistä apua kodin askareissa.
4. Tarvitsee viikoittaista apua esim. imuroinnissa ja vaatehuollossa.
- 5. Tarvitsee päivittäistä apua, ei pysty huolehtimaan itse kodin askareista.**

10.2 Sovelletaan alle 18-vuotiasiin

1. Lapsi / nuori osallistuu ikäistensä tavoin kodin askareisiin.
2. Lapsi / nuori tarvitsee ajoittain apua kodin askareissa.
3. Lapsi / nuori auttaa kykyjensä mukaan kodin askareissa.
4. Lapsi / nuori tarvitsee aikuisen ohjausta kodin askareissa, esim. imuroinnissa ja vaatehuollossa.
5. Lapsi / nuori tarvitsee päivittäistä apua, ei pysty huolehtimaan itse kodin askareista.

D Sosiaaliset taidot

11 Sosiaaliset taidot ja sosiaaliset suhteet

1. Asiakas asuu itsenäisesti. On ystävyysuhteita.
2. Asiakas asuu yksin, mutta tarvitsee asumiseen tukea ja on sopeutunut ympäristöönsä.
3. Asiakas tarvitsee viikoittaista tukea asumisessa, ei juuri ystävyysuhteita.
- 4. Asiakas asuu ohjatusti valvotuissa olosuhteissa tai kotona. Lähipiiri muodostaa so-siaalisen ympäristön.**
5. Asiakas tarvitsee jatkuvan hoivan ja huolenpidon.

12 Itsehallinta ja turvallisuus

- 1. Asiakas on elämänhaluinen ja tyytyväinen.**
2. Asiakas epäilee ja kyseenalaistaa omat voimavaransa ja kykynsä.
3. Asiakas ei ole sopeutunut elämäntilanteensa, tarvitsee tukea ja kuuntelijaa.
4. Asiakas kokee olevansa turhautunut ja uhattuna. Kokee ristiriitaisia tunteita ja on ajoittain ahdistunut.
5. Asiakas on ahdistunut ja masentunut.

13 Vapaa-ajan toiminta, harrastukset ja menot

13.1 Sovelletaan aikuisiin

1. Asiakas on omatoiminen vapaa-ajan vietoissa ja harrastaa.
- 2. Asiakas tarvitsee ohjausta ja kannustusta vapaa-ajan vietoissa.**
3. Asiakas osallistuu avustettuna.
4. Asiakas osallistuu harvoin vapaa-ajan toimintoihin avustettuna.
5. Asiakas ei osallistu vapaa-ajan toimintaan.

13.2 Sovelletaan alle 18-vuotiasiin

1. Lapsi / nuori osallistuu ikäistensä tavoin harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan.
2. Lapsi / nuori tarvitsee ohjausta ja kannustusta harrastuksissa ja vapaa-ajan toiminnassa.
3. Lapsi / nuori osallistuu ohjatusti harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan.
4. Lapsi / nuori osallistuu harvoin avustettuna harrastuksiin ja vapaa-ajan toimintaan.

LIITE 3 INCH-ARVIOINTI

INTERACTION CHECKLIST FOR AUGMENTATIVE COMMUNICATION

INCH

Vuorovaikutuksen arviointimenetelmä puhetta tukevaan kommunikaatioon
Uudistettu painos

SUSAN OAKANDER BOLTON & SALLIE E. DASHIELL

AAC-KÄYTTÄJÄN NIMI: _____ SYNT.AIKA: _____ TUTKIJA: Päivi ja Tuula PAIVÄYS: 030810
KUNNALLE KÄYTTÖSSÄ OLEVA(T) AAC-JÄRJESTELMÄ(T): Board maker 6

KUNNALLE KÄYTTÄJÄN FYYSISEN TILAN JA MOTORISET TAIDOT: Kävelevä, ilmeet, eleet, käyttää "fraaseja"
omatoiminen perustoiminnoissaan.

KUNNALLE KÄYTTÄJÄN KOMMUNIKAATIOKONTEKSTIT (YMPÄRISTÖT JA KUMPPANIT):

Koti ilmeet, eleet ja "fraasit"

Koulu

Työ ilmeet, eleet, "fraasit" ja kuvat (kommunikaatiokansio)

Yhteisö ilmeet ja eleet

KOMMUNIKATIIVISEN VUOROVAIKUTUKSEN PERUSVALMIUDET

Taidot	Olemassaolevat	Orastavat	Puuttuvat	Huomioita
Osoittaa halua kommunikoida	x			
Osoittaa fyysisen tilan ja tunnetilan	x			
Otaa katsekontaktia	x			
Kommunikoi käyttämällä ei-kielellisiä tapoja	x			
Käyttää symbolisia / esittäviä muotoja			x	
Osaa motorisesti käyttää apuvälineitä	x			

INTERACTION CHECKLIST FOR AUGMENTATIVE COMMUNICATION
INCH

Kommunikaatiotapojen kuvailu -avain

L = Lingvistiset (verbaaliset kielelliset taidot)
 PA = Paralingvistiset (ei-kielelliset ääntelyt, äänen vaihtelut)
 KI = Kineettiset (kasvon ilmeet, kehon liikkeet, eleet)
 PR = Prokseemiset (fyysinen asento ja etäisyys)
 KR = Kroneemiset (ajoitus ja laatu/määrä)

Strategioiden pisteytys -avain

+ olemassaoleva (varma ilman vihjeitä)
 - orastava (tarvitsee vihjeitä, satunnainen)
 / puuttuva (tai ei havainnoitavissa)
 / ei sovellettavissa

STRATEGIAT	KEINOT L PA KI PR KR	KUVAILU
1.0 ALOITUS, käsikirjan sivu 9		
1.1 Vastaa tervehdyksiin	+ + + + +	tervehtii "moi vaan"
1.2 Hakee kumppanin huomiota	- - + + -	ei aloita keskustelua itse ja eikä tee
1.3 Tervehtii	+ + + + +	tervehtii sanallisesti omalla persooni- tavallaan
1.4 Esittelee itsensä kun se on sopivaa	+ + + + +	"Uolinen vaan"
1.5 Tekee kysymyksiä aloittaakseen keskustelun	/ / / /	
1.6 Saa aikaan keskusteluaiheen tilanteessa	/ / / /	
Yhteensä:		
2.0 TUKEMINEN, käsikirjan sivu 13		
2.1 Ottaa katsekontaktin osoittaakseen huomiota kumppanille	/ / + + /	valikoi mielellään paikan mistä näkee
2.2 Pitää sopivan fyysisen etäisyyden kumppaniin	+ + + + +	pitää sopivan etäisyyden ja sanoo "ai"
2.3 Muuttaa asentoansa lisätäkseen kommunikaatiota	+ + + + +	ottaa kontaktia omalla tavallaan
2.4 Käyttää AAC-keinoja kehittämättä	- - - - -	tällä hetkellä ei vielä itsenäistä
2.5 Etsii tarvittaessa apua	/ / / / /	
2.6 Antaa tarvittaessa toimintaohjeita kumppanille	+ + + + +	komentaa omalla kielellään
2.7 Käyttää oikotietä mahdollisuuksien mukaan	-	lulee ymmärretyksi yhdellä kuvalla
2.8 Käyttää ystävällisiä sosiaalisia ilmaisuja	+	kiitos, "onneks olkoon vaan", näkemiin
2.9 Pitää yllä keskusteluaihetta tilanteessa	-	tavoitteena, että pystyisi keskustelemaan kansion avulla
2.10 Muuttaa keskusteluaihetta pehmeästi	-	
2.11 Käyttää taukoja tai tyhjää tilaa viestin selventämiseksi	-	
2.12 Määrittelee lausetyypit	-	
2.13 Käyttää kieliopillisia muotoja aikaa ilmaisevien käsitteiden selventämiseksi	-	
Yhteensä:		
3.0 SÄÄTELY, käsikirjan sivu 19		
3.1 Pitää kumppanin mielenkiintoa yllä ja tarkkailee ymmärtämistä	+	pitää kumppanin mielenkiintoa yllä fraasein
3.2 Antaa palautetta kumppanille	+	niukilla sanoilla, torjumalla tai lähentelemällä
3.3 Toistaa viestin tarvittaessa	-	ei toista viestiä
3.4 Lisää yksityiskohtia; laajentaa viestiä	-	
3.5 Muuntaa viestivarastoon kumppanin tarpeisiin sopivaksi	-	
3.6 Säätää ilmaisun määrää	-	
3.7 Säätää puhelaitteen äänenvoimakkuuden sopivaksi	-	
3.8 Jatkaa vrittämistä; on sinnikäs; toistaa tarvittaessa	-	
3.9 Ilmaisee kumppanille tarvitsevansa lisää aikaa lopettaakseen viestin	-	
Yhteensä:		
4.0 LOPETTAMINEN, käsikirjan sivu 23		
4.1 Hyvästelee	+ + + + +	omalla tavallaan
4.2 Tunnistaa keskusteluaiheen päättämisen tarpeen	-	
4.3 Kun kumppani osoittaa ymmärtäneensä viestin, lopettaa viestin muodostamisen	-	
4.4 Osoittaa, milloin keskustelu on loppu	-	
Yhteensä:		

**Muistilista
Yhteenveto**

Toiminnan nykyinen taso	Vahvuudet	Heikkoudet
3 /6 aloitusstrategiasta	(1.1), (1.3), (1.4) sosiaaliset taidot vahvat	(1.2), (1.5), (1.6) keskustelun aloittaminen vaikeaa
4 /13 tukistrategiasta	(2.2), (2.3), (2.6) (2.8) omaa hyvät käyttötavat	(2.9) - (2.13) kieellinen ilmaisu heikkoa
2 /9 säätelystrategiasta	(3.1), (3.2) vahvuus fraasit	(3.3) - (3.9)
1 /4 lopetusstrategiasta	(4.1) hyvästelee omalla tavallaan	(4.2) - (4.4)

Interventiosuunnitelma

	Tavoite	
Strategia Mitä	Keino Kuinka	Konteksti Missä - Kenen kanssa
(1.5), (1.6) aloittaa keskustelun	kootaan AAC kansioon aiheita	työpaikalla ja asuntolassa
(2.4) käyttää AAC keinoja	omaloitteisesti	työpaikka ja asuntola
(3.4) laajentaa viestiä	lisätään kuvia ja niiden käyttöä	työpaikka ja asuntola